

Swindregt Were

Heerjansdam

Hendrik-Ido-Ambacht

Zwiindrecht

UITGAVE VAN:

HISTORISCH GENOOTSCHAP HENDRIK-IDO-AMBACHT EN
HISTORISCHE VERENIGING ZWIINDRECHT

Jaargang 36 nr. 1, juni 2022

Inhoud

Van de redactie	4
Een tentoonstelling in Den Brommert Willem Schneider	5
Over enkele Ambachtse geneesheren in vogelvlucht: Enkele chirgijns en huisartsen belicht' Willem Schneider	6
Huisarts Luuk Stoop: Ambacht was mijn mooiste periode Door de kinderen en Luuk Stoop	18
'Ziekenhuizen' in Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht Willem Schneider en Maurice de Jongh	22
Dood en verderf. Ziekten in Zwijndrecht (1830-1930) Maurice de Jongh	40
Dokters in Zwijndrecht. Verhalen over enkele geneesheren in Zwijndrecht (1880-1945) Maurice de Jongh	48
Colofon	54

Voorkant:

Huisarts Luuk Stoop met kleinkind in 2012.

Foto linksboven:

De woning de Dorpsstraat waar diverse huisartsen in de negentiende en twintigste eeuw hebben gewoond.

Foto linksbeneden:

Het Groene Kruisgebouw aan de Beatrixsingel.

Voorwoord

Voor u ligt de nieuwe editie van Swindregt Were. In dit periodiek staat het onderwerp gezondheidszorg centraal. In verschillende artikelen schrijven Willem Schneider en Maurice de Jongh over huisartsen en hun belevenissen, maar ook over ziekenbarakken, Groene Kruisgebouwen en de totstandkoming van het Jacobus Ziekenhuis, tegenwoordig beter bekend als het Albert Schweitzerziekenhuis, locatie Zwijndrecht. Het duurde bijna twee decennia voordat deze uiteindelijk langs de Langeweg verrees. Het was het besluit van een jarenlange strijd tussen bewoners, gemeenten, provincies, ziekenhuisbesturen en de landelijke politiek. En zoals u zult lezen, was het Jacobusziekenhuis niet de eerste zorginstelling. Al aan het eind van de negentiende eeuw was er een ziekenbarak, die overigens ook pas na veel discussie werd aangeschaft. Over het 'hoe' en 'wat' leest u in deze editie.

Vergeet u ook niet de artikelen over de huisartsen? Willem Schneider neemt u mee naar het begin van de achttiende eeuw: de tijd van 'chirurgijns' en 'geneesheren'. Zij hielden Ambacht gezond. Toch weten we weinig van hen. Over de periode 1900 tot 1950 weten we veel meer. De meeste verhalen over de huisartsen in Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht komen dan ook uit deze tijd. Het artikel over (en van) dokter Stoop is zelfs een verslag uit de eerste hand!

Tot slot doet Maurice de Jongh verslag van een zeer vernieuwend onderwerp. Nog nooit werd er met betrekking tot onze regio zo uitvoerig geschreven over de cholera, de pokken en de Spaanse Griep. Aan de hand van krantenberichten en officiële cijfers van regeringsinstanties reconstrueert hij verschillende epidemieën, die keihard in de verschillende dorpen konden toeslaan. Soms komt de auteur tot schrikbarende conclusies!

We eindigen met een treurige mededeling. Eind vorig jaar is ons mederedactielid René van den Berg overleden na een kort ziekbed. Al sinds het begin van Swindregt Were was René nauw betrokken bij het blad. Veel artikelen kwamen van zijn hand en de laatste jaren trad hij voornamelijk op als corrector. Niet alleen voor de Historische Vereniging Zwijndrecht deed René veel vrijwilligerswerk, ook voor allerlei andere verenigingen en genootschappen. Wij zullen zijn humor en positieve kijk op het leven missen. Wij wensen alle nabestaanden veel sterkte toe.

*Namens de redactie,
Maurice de Jongh*

Een tentoonstelling in Den Brommert

Historische artikelen schrijven over de lokale gezondheidszorg is een grote uitdaging. Er zijn immers weinig documenten of vastgelegde herinneringen van patiënten of artsen, verpleegkundigen, etc. uit het (verre) verleden. Wie kent nog de huisartsen van vijftig jaar geleden in ons dorp? Of wie weet nog welke werkzaamheden de 'chirurgijn', de 'dorpsheelmeeester', of 'gemeente-geneesheer' verrichtten?

Tentoonstelling in Den Brommert

De gezondheidszorg bestaat uit een breed spectrum van activiteiten: eerstelijnszorg, ziekenhuiszorg, geestelijke gezondheidszorg, preventieve zorg, enz. In Den Brommert, de thuisbasis van het Historisch Genootschap, zal binnenkort een expositie over de zorg te zien zijn. De expositie laat de bezoeker met diverse beroepen kennismaken.

Dit nummer van Swindregt Were loopt vast vooruit op deze tentoonstelling door met name in te gaan op de eerstelijnszorg in Hendrik-Ido-Ambacht. In deze editie van Swindregt Were beperken we ons tot vier huisartsen, één uit de negentiende eeuw en drie uit de twintigste eeuw. Het gaat om huisarts dr. Johan Hendrik Coert (1812-1891), de huisartsen

D. J. Kamberg, Y. Rodenhuis en Luuk Stoop.

Het artikel over dokter Stoop schrijft hij samen met zijn kinderen. Het artikel geeft een uniek inkijkje in de dokterspraktijk van de jaren zestig en zeventig.

Als het gaat om de tweedelijnszorg zal er bij de tentoonstelling in Den Brommert ook veel te zien zijn. Wij kunnen in dit periodiek alleen ingaan op de ziekenhuiszorg die regionaal is georiënteerd.

Een goed voorbeeld hiervan is de bouw van het St. Jacobusziekenhuis. Dat was een project dat op Zwijndrechtse grond werd gebouwd, maar waarvoor veel Ambachters gestreden hebben. Ze hebben vervolgens veel gebruik gemaakt van dit ziekenhuis. Hierover schrijven de redactieleden Maurice de Jongh en Willem Schneider gezamenlijk een artikel.

Als u deze artikelen heeft gelezen en Swindregt Were dicht slaat, zult u ongetwijfeld geïnspireerd zijn om de expositie in Den Brommert over de zorg in Hendrik-Ido-Ambacht in september te bezoeken! Ouderen zullen beelden, kledingstukken en instrumenten vanuit het verleden ongetwijfeld herkennen. Jongeren kunnen bij deze expositie hun historische kennis verrijken! Dus: kom en bezoek de expositie over de zorg in september!!

Over enkele Ambachtse geneesheren in vogelvlucht: Enkele chirgijns en huisartsen belicht

Willem Schneider

I. Chirurijns in Hendrik-Ido-Ambacht

I.1 Inleiding

De voorloper van de huidige huisarts was de chirurgijn. Deze chirurgijn had geen academische opleiding, maar hij werd door een meesterchirurg opgeleid. Kortom, hij leerde het vak in de praktijk. Om de kwaliteit van de opleiding te garanderen werden gilden gevormd. In deze gilden was van oudsher een meester-gezelverhouding. De leer knecht maakte zich het vak eigen door een aantal jaren te werken in een chirurgijnswinkel. Dat gebeurde onder leiding van een meesterchirurgijn. In de reglementen van het gilde werden zowel de procedure voor het afnemen van een chirurgijnsexamen als de eisen waaraan een leer knecht uiteindelijk moest voldoen nauwkeurig omschreven, voordat hij kon toetreden tot het gilde en zijn ambacht zelfstandig mocht uitoefenen.¹

I.2 1700-1800: Vier Ambachtse Chirurgijns.

Welke chirurgijns waren er in het verleden in Hendrik-Ido-Ambacht? Er is tot nu toe niet meer bekend dan enkele namen.

De, tot op dit moment, oudste bij ons bekende naam is Jop Holst. Zijn geboortedatum is onbekend, maar vanaf 30 november 1719 kwam hij regelmatig in de notariële akten voor, onder andere bij aankoop van onroerende goederen in Hendrik-Ido-Ambacht. Zo kocht hij een ‘huis met dijkerf a/d buitenkant van de Zwijndrechtsche Zeedijk onder HIA.’ Dat is in de buurt van de Zoutkeetshaven, aan de buitenkant van de huidige Veersedijk. Job Holst bleef daar wonen tot 1733, waarna hij zijn woning verkocht. In 1738 stierf zijn eerste vrouw Elsje Lucas bij wie hij vier kinderen had. Een half jaar later hertrouwde Job met Geertje Lonckert. Waarschijnlijk woonde hij met Geertje in het huis van de familie Lonckert.² Een aanwijzing daarvoor vormt dat Job Holst ‘ook

namens zijn zwager Gerrit Lonckert uit Rotterdam zijn huis, schuur en dijkerf a/d buitenkant van de Zwijndr. Zeedijk bij de Oosterse Zoutketen liet veilen.’

Job Holst, mr. chirurgijn wonende HIA laat ook namens zijn zwager Gerrit Lonckert uit Rotterdam zijn huis, schuur en dijkerf a/d buitenkant van de Zwijndr. Zeedijk bij de Oosterse Zoutketen veilen. Belend aez het uitpod v/d Ambachtsheeren Noorden en aaz Pieter van der Linden. Huisnr. Is 75. Pieter van Dommelen en Jan van der Neth zijn de kopers.

Verkoop woning door Jop Holst.

De tweede naam is Jan Joppen Holst, de zoon van Job Holst. Hij koopt op 4 april 1749 ook een woning aan de ‘Zwijndrechtse Zeedijk.’

Jan Joppen Holst, mr. chirurgijn wonend HIA, koopt van Cornelis Czn de Bondt een huis (2-onder-1-kap) met erf a/d buitenkant v/d Zw. Zeedijk, onder HIA, naast de huisinge van Jan Danielse Los. Aaz woont de wede van Arij van Daelen. Hnr. 142 (hypotheek)

Aankoop woning door Jan Joppen Holst.

De derde chirurgijn is Johannes Schippers. Hij komt voor het eerst voor in de notariële akten op 17 maart 1771 en overlijdt op 21 januari 1798. Hij had ook een chirurgijnswinkel, zoals uit het onderstaande overzicht over de boedelscheiding blijkt.

7-4-1798 Korte staat en scheiding van de boedel van Johannes Schippers, chirurgijn te HIA, aldaar overleden te 21-1-1798. Nagelaten een huis, schuur en erf a/d Kerkstraat, belend aez Pieter Nijssen bakker en aaz Laurens van der Hoek. Een vriend a/d Kerkstraat uitkomend a/d Waal. Neg een 1/2 huis bij de Oostendam onder Ridderkerk a/d kleine Molendijk, belend aaz Pieter v/d Stel en aaz Arij v/d Linden. Diverse stukken land. Chirurgijnswinkel en gereedschappen en de bibliotheek voor memorie genoteerd. [1024-23-fol.347]

Boedelscheiding Johannes Schippers.

Een vierde chirurgijn betreft Martinus Witzel. Van hem is bekend, dat hij in december 1806 slaagde voor zijn examenopleiding. Hij bezat hierbij zoals in de *Koninklijke Staatscourant* een ‘buitengewone bekwaamheid.’ De ‘Departementale commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt’ in Dordrecht liet hem toe tot ‘uitoefening der Genees- en Heelkunde ten Platten Lande binnen haar Resort.’ Hij was dus een plattelandschirurgijn en geen stadschirurgijn.

Koninklyke Staatscourant 8 december 1806.

Ook is bekend dat hij op 30 juni 1810 onroerend goed kocht bij de ‘Oostendam onder HIA’ (zie onderstaand document).

Martinus Witzel, chirurgijn te HIA, koopt van Hendrik Stout een huis, schuur en erf, gelegen bij de Oostendam onder HIA, getekend A47, belend NW de Waal, ZO de Kerkstraat, ZW de weduwe Arij Nouwen en NO Jacob de Jong. [Hendrik Stout kocht het huis uit de boedel van Meijntje Eikelens (overl. 12-3-1810), wede van Anthonij Kalkbrandt, op een veiling, d.d.

Koninklyke Staatscourant 8 december 1806.

Koop woning door Martinus Witzel.

Opmerkelijk is dat hij heel snel overleed in deze woning, want op 10 juli 1810 stond al een rouwadvertentie geschreven door zijn moeder in de krant. Hij werd slechts 29 jaar en was gestorven aan ‘eene fysiek toenmende ziekte.’

De volgende paragraaf staat stil bij Hendricus Jan Coert, de opvolger van Witzel. Opvallend is dat Coert en zijn vrouw op 26 maart 1811 trouwden en waarschijnlijk meteen dit doktershuis van de moeder van Witzel huurden. In 1812 en 1814 werden namelijk in dit huis twee kinderen bij de familie Coert geboren.

Rotterdamsche Courant 12 juli 1810.

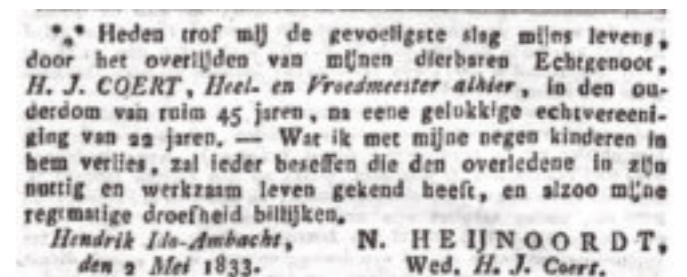
I.3 1810-1890 Chirurgijns Coert

Hendrik Jan Coert....

De opvolger van Witzel was Hendrik Jan Coert, wiens vader uit Pijnacker kwam. Hij en zijn zoon drukten een belangrijke stempel op de huisartsenpraktijk in Hendrik-Ido-Ambacht en Sandelingen-Ambacht.

In 1810 kocht Hendrik Jan een woning ‘aan den Oostendam.’ Waarschijnlijk vestigde hij zich daar, omdat zijn toekomstige vrouw uit Ridderkerk kwam. Hij trouwde immers in 1811 met de Ridderkerkse Neeltje Heynoordt. Hendrik Jan speelde, zoals dat in die tijd gebruikelijk was, als notabele een belangrijke rol in het maatschappelijke leven: hij was chirurgijn, voed- en heelmeeester, kerkvoogd én gemeenteraadslid.

Op 26 april 1812 werd zijn zoon Johan Hendrik Coert geboren, die uiteindelijk zijn vader als huisarts zou opvolgen (zie bijlage 2). Hendrik Jan zou namelijk in 1833 (op 45-jarige leeftijd) overlijden aan een ziekte ‘aan het hoofd.’ Waarschijnlijk was dat hersenvliesontsteking. Hij liet een weduwe achter met negen kinderen ‘van wie wij het grote verlies niet konden beseffen.’ Zijn vrouw liet iets van haar leed zien in een advertentie, die ze in de *Dordrechtsche Courant* plaatste. Zij overleed zo’n veertig jaar later, op 24 maart 1874, op 83-jarige leeftijd in Ridderkerk.

Dordrechtsche Courant, 5 juli 1833.

...en Johan Hendrik

Haar zoon Johan Hendrik ging ook medicijnen studeren. Maar na een studie van drie jaar in Dordrecht werd hij ‘chirurgijnsleerling’ in het Nederlandse leger om de Belgische opstand in 1830-1831 een halt toe te roepen. Johan Hendrik maakte als ‘officier van gezondheid der derde klasse’ de zware bombardementen van het Franse

leger op de Antwerpse citadel in het begin van december 1832 mee.³ Hij kreeg daarna een speciale dagorder wegens zijn verdiensten. Nadat de vijandelijkheden waren beëindigd, moest Coert naar de militaire staf in Den Haag. Echter, omdat hij de oudste van het (grote) gezin was, vroeg hij om ontslag uit ‘Zijne Majesteits dienst.’ Johan Hendrik had veel ervaring opgedaan, maar hij had geen formele bevoegdheid tot chirurgijn. Deze opleiding moest hij dus nog volgen. ‘De opleiding tot heelmeester geschiedde nog grotendeels op de traditionele wijze, in de praktijk, als leerling bij een meester. Wekelijks werd in het theatrum anatomicum, in één van de lokalen van Berckepoort in Dordrecht aan aankomende medici heelkundig onderwijs gegeven. ’s Winters werd, als er cadaveren voorhanden waren, in anatomie, physiologie en operatieve chirurgie in het openbaar gedoceerd.’ Aan het einde van zijn opleiding deed Johan Hendrik examen bij een provinciale commissie.

Johan Hendrik slaagde op 2 april 1834 voor zijn examen. Hij had de smaak te pakken, want enkele jaren later, in 1837, slaagde hij voor het aanvullend examen voor ‘vroedmeester.’ Weer een jaar later, in 1838, trouwde hij met de vrouw van de bekende ‘scheepsbouwmeester’ Jan Smit uit Nieuw-Lekkerkerk.

Na het verkrijgen van zijn bevoegdheid nam hij de praktijk van zijn vader over. Deze bevond zich in de woning van Huib Leeuwenburg, die zijn vader in 1825 had gekocht.

Armenzorg

Het kerkelijk armenbestuur belastte hem met de medische zorg van de ‘onvermogenen’. Het ging om het ‘doen van alle geneeskundige hulp, zoo in- als uitwendig, als visitatiën, consultatiën en verrigten van alle kunst oefeningen, die in de geneeskundige praktijk van eenen heel- en vroedmeester te lande zouden kunnen voorkomen; het leveren van alle medicijnen, kruyelij of zalven, voor iedereen, zieken in het bijzonder benodigd, tot het doen van alle vroedkundige diensten van welken aard ook, alsmede het leveren van breukbanden. Zullende hiervan uitgezonderd zijn alle epidemische ziekten.’ Coert was een man die enorm veel energie had. Hij had namelijk diverse dorpen in zijn praktijk en daar

moest hij ook naartoe om huisbezoeken (visitatiën) af te leggen. Van het kerkelijk armenbestuur moest hij zorg verlenen aan de armen, die woonden in Hendrik-Ido-Ambacht, Sandelingen-Ambacht, Rijsoord en Strevelshoek, als ook in ‘Heere Oudelandse Ambacht.’ En: ‘voorts onder Ridderkerk van de zoogenaamde Lagendijk of den Pruimendijk, langs en van den Oostendamsche sluis tot aan de korenmolen in den Molendijk.’ Coert kreeg hiervoor een vast traktement van 170 gulden per jaar van het kerkbestuur.

Particuliere praktijk

Daarnaast had Coert nog een particuliere praktijk, waar de tarieven door de Provinciale Geneeskundige Commissie van Zuid-Holland waren vastgesteld. Hoe hoog waren deze tarieven? Om een paar voorbeelden te noemen:

- 20 tot 50 cent voor een visite, ’s nachts was het een dubbel tarief, de “buitenvisities” waren één gulden per uur, exclusief de reiskosten.
- Één gulden per ‘kunstbewerking’ voor ‘ingezetenen der eerste klasse’. Wat waren dan deze bewerkingen? Het ging dan om: “het doen van aderlatingen, het zetten van bloedzuigers, van lavementen, het doen van andere injectiën, het tandtrekken(!), het openen van kleine abcessen, het vaccineren en dergelijke kleine operatiën.” De prijzen voor de behandelingen waren inkomensafhankelijk, want voor ‘ingezetenen der tweede klasse’ werd 60 cent per ‘bewerking’ gevraagd, voor de ‘minvermogenen’ 30 cent.
- Bij de bevallingen waren de kosten ook inkomensafhankelijk: ‘een gewone verlossing eerste klas’ bedroeg 30 gulden, een ‘verlossing vierde klas 4 gulden.’

Tweede huisarts: J. L. Tulleners

De gemeente Hendrik-Ido-Ambacht groeide in de tweede helft van de 19e eeuw geleidelijk, ondanks de slechte hygiënische omstandigheden (zo was de zuigelingensterfte de hoogste in de omgeving). Door deze bevolkingsgroei stemde Coert in met de benoeming van een tweede huisarts. Dat was J.L. Tulleners, die in 1868 werd aangesteld tot ‘geneesheer voor de armen.’ Hij werd ook belast met ‘doodschouw’, waarmee Tulleners in 1871

stopte. Het zou namelijk een ‘weinig lucratieve functie’ zijn. Coert nam deze taak niet over, zodat het voormalige college (waarvan Coert ook wethouder was) de Rijsoordse arts J. D. de Meyere hiervoor tijdelijk benoemde.

Aanstelling vroedvrouw: mej. M. E. Aalderink

Coert verzette zich verder niet tegen de aanstelling door het college van een vroedvrouw in 1864, hoewel hij zelf verloskundige was. Het college stelde mej. M. E. Aalderink aan als ‘gemeente-vroedvrouw.’ Uit onderstaand krantenbericht bleek dat ze in april 1882 opnieuw werd benoemd. De ‘gemeente-vroedvrouw’ dateert overigens al

Hendrik-Ido-Ambacht, 12 April. Door verhooring der jaarwedde, is mej. M. E. Aalderink, opnieuw benoemd tot gemeente-vroedvrouw alhier, met intrekking van het reeds verleend ontslag.

Nieuwsblad, gewijd aan de belangen van Vlaardingen, Kralingen, IJsselmonde & de Hoeksche Waard, 15 april 1882.

vanaf de tijd van Napoleon. Zo vroeg de gemeente ‘Hendrik-Ido- en Sandelingen Ambacht’ in maart 1806 in de *Dordrechtsche Courant* om een zo’n vroedvrouw.

* De zodanige, welke bekwaam en geregen zyn, om als VROEDVROUW van Hendrik-Ido- en Sandelingen Ambacht te fungieren, op een jaarlyks inkomen van f 100 en verdere Emolumenten, gelieven zich, voor den 15 April aanstaande, op te geven by den Schout en Secretaris DIRK WILLEM NIBBELINK, wonende onder Hendrik-Ido-Ambacht naby Zwynrecht.

Dordrechtsche Courant, 20 maart 1806.

Vijftig jaar huisarts

In mei 1883 vierde Coert én het hele dorp het heugelijke feit dat hij maar liefst vijftig jaar huisarts in Ambacht was. In het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* stond een uitgebreid verslag in een vorm van een ‘ingezonden stuk.’⁴ Dat feest werd in het hele dorp gevierd: bij de woning van de jubilaris was een loods voor de gasten neergezet, er werden ‘volkspelen, klimmasten en kramen aan den Oostendam opgericht.’ Verder werden aan de ‘armen der gemeente flinke hoeveelheden vleesch verstrekt.’ En als of dat niet genoeg was: het ‘glanspunt’ van die dag was volgens de schrijver een ‘speciaal voor dien dag gecomponeerd feest cantate uitgevoerd door het zo beroemde Ido’s

mannenkoor.’ Dit gebeurde in samenwerking met de ‘nog niet zo bekende dames-zangvereniging Concordia.’ Na deze vijftig jaar ging Coert nog een aantal jaren door. Het was pas op 1 november 1890 dat hij zijn praktijk overdroeg. Over zijn bejegening naar zijn patiënten weten we – ondanks deze bijna zestig jaar – weinig.

Spanningsveld huisarts-wethouder

Zoals aangegeven, was in de Ambachtse gemeenschap een hoog zuigelingensterfte (30-35%). Dat was verklaarbaar door de slechte woonomstandigheden van deze kinderen. Hun ouders werkten in het vlas bij de Waal. De (op)voeding werd overgelaten aan hun oudere broers of zussen. Ook werden de jonge kinderen meegenomen door deze ouders naar het land of naar de zwingelkeet. Stof in deze keten tastte de luchtwegen en longen van deze kinderen aan.⁵

Dokter Coert was hiervan op de hoogte. Hij was ook op de hoogte van de slechte hygiënische omstandigheden bij de vlassers. Ook wist hij van de oorzaak van de cholera in de tweede helft van de negentiende eeuw in Ambacht. Dit kwam namelijk door de besmetting van het drinkwater uit de Waal. De vlaswerking, waarvan een deel van de Ambachtse bevolking financieel afhankelijk was,

veroorzaakte deze besmetting. Het rotten van het vlas verontreinigde het water enorm volgens kenners. En het rotten veroorzaakte ‘kwalijske dampen,’ die heel ongezond waren. Bovendien was voor het rotten van het vlas verversing van het water ongunstig.

Coert zat dus als huisarts en als wethouder in een dilemma: enerzijds moest er vanuit het oogpunt van volksgezondheid iets worden gedaan en anderzijds zou dit dan grote financiële invloed op de Ambachters hebben. Uiteindelijk kwam er een soort compromis: begin jaren zeventig werd een ‘commissie van gegoeden’ samengesteld (onder andere met Coert als commissielid). Deze commissie moest in ‘de gevolgen’ van de arbeidsgezinnen voorzien. In die tijd wilde het Ambachtse gemeentebestuur

ook geen Verordening uitvaardigen om voor goed drinkwater te zorgen. Huisarts Coert kreeg wel in 1872 van de provinciale geneesheer dr. Carsten de opdracht het Waalwater te onderzoeken. Op basis van de uitkomsten was hij ervan overtuigd dat het Waalwater schadelijk was. En toch deed het gemeentebestuur, inclusief Coert, niets om de toestand te verbeteren.

Zijn collega Tulleners gaf in 1871 het gemeentebestuur in overweging 'om eindelijk een gemeentegeneesheer te benoemen die in opzichten daartoe gerechtigd is' om daadwerkelijk afdoende maatregelen te nemen. Maar blijkbaar was de daadkracht bij wethouder Coert onvoldoende aanwezig. In het gemeentebestuur werd hij namelijk omringd door vlasboeren die voor de bestaande situatie verantwoordelijk waren en deze vooralsnog wilden handhaven.

Coert: invloedrijke Ambachter

Coert was als huisarts bekend bij de bevolking en door zijn bezoeken aan de inwoners wist hij hoe hun (gezondheid)situatie was. Daarnaast had hij een groot maatschappelijk aanzien, omdat hij belangrijke posities bekleedde, zoals:

- President, later secretaris van de Kerkvoogd van de Hervormde Dorpskerk. Tot 1863 bleef hij kerkvoogd.
- Gemeenteraadslid en wethouder. Hij was raadslid sinds 1858 en vanaf 1859 tot en met 1890 onafgebroken wethouder.
- 'Vicepresident' van de Vrijzinnige (liberale) Kiesvereniging Vrijheid en Orde (eiland IJsselmonde)

Verder was deze huisarts niet onbemiddeld: in 1857 sloot hij, samen met Willem Plaisier (vlashandelaar) en burgemeester Willem Cornelis van Aken, 'eene Vennootschap tot het uitoefenen van een Touwslagerij.'⁶ Deze vennootschap werd overigens op 17 april 1874 weer ontbonden.

In 1859 werd hij al tot één van de rijkste inwoners van de gemeente gerekend. Hij bezat diverse stukken weiland, grienden en woningen. Bovendien was zijn schoonvader een rijke scheepsbouwer, waardoor hij belangstelling kreeg voor de scheepsbouw. Zo kocht hij eind 1861 de scheepswerf Duyvendijk aan de 'Veerschendijk.' Na 15 jaar, in 1877, verkocht Court deze werf aan

de Amsterdamse fabrikant D.W. Van Meeteren.⁷ Voordat Coert op 1 november 1890 zijn praktijk beëindigde en in Dordrecht ging wonen, verkocht hij in het openbaar zijn 'boedel.' Uit de advertentie in de *Dordrechtsche Courant* blijkt dat Coert een grote uitverkoop heeft: van ruituigpaarden, een tikker, mesthoop, huisraad, glas- en aardewerk tot nog wat 'tuig' (span- en éénpaardstuigen of een beltuijg). Huisarts, of beter gezegd chirurgijn, Coert is overleden op 5 maart 1891.⁸

Dordrechtsche Courant 22 oktober 1890.

'Chirurgijn in een tijd dat dezen uit de tijd waren'

Terugkijkend schrijft P. J. Horsman in zijn bijdrage in het boekje Van Dokters en Dorpen op het eiland IJsselmonde en in de Hoekse Waard dat toen Coert in 1890 zijn praktijk neerlegde, hij bijna zestig jaar chirurgijn in het dorp was geweest. Hij had de groei van het dorp van 1500 naar bijna 3000 inwoners meegemaakt. En met de achteruitgang van de vlasserij zag hij een verbetering van de algemene gezondheid, 'waarin hij amper een actief deel had kunnen hebben. Opgeleid tot het verrichten van 'allerlei kunstverrichtingen' stond hij onwennig en machteloos voor problemen die inzicht in hygiëne en bacteriologische kennis vereisten. Hij was een chirurgijn in een tijd dat dezen uit de tijd waren. De door Thorbecke ingevoerde artsenopleiding leverde vanaf de jaren zestig in de 19e eeuw een beter toegerust soort dokter op dan Coert kon wezen. Oud geworden, is hij te lang chirurgijn gebleven.'

Dokterswoning

Om de overstap naar de volgende generatie huisartsen te maken, is de woning van Coert een belangrijke brug. In 1825 kocht Hendrik Jan Coert in een openbare veiling het huis 'van outs genaemt Pruilenburg' met '350 roeden erf en boomgaard' van de erven Leeuwenburg. Het werd naderhand de officiële gemeentelijke dokterswoning; eerst voor hem en later voor zijn zoon en opvolger Johan Hendrik Coert. Ook daarop volgende huisartsen woonden in dit huis: E. A. Fauël, D. Muyderman, D. J. Kamberg en Y. Rodenhuis. Op deze artsen wordt in de volgende paragraaf verder op ingegaan. De dokterswoning werd 'Casa Cara' genoemd.

Foto Huis Coert Casa Cara.

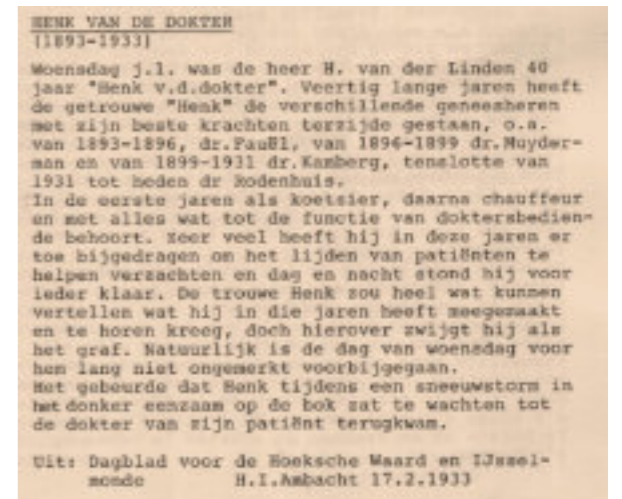
Doktersbediende

Behalve de dokterswoning is er nog een ander bruggetje te maken naar de opvolgers van dr. Coert. Dan gaat het om de doktersbediende H. van der Linden. Hij was minstens een halve eeuw als doktersbediende in Casa Cara actief. Hij diende in zijn functie bij de zojuist genoemde artsen, maar ook bij Y. Rodenhuis. In de volgende paragraaf wordt verder op hem ingegaan. Het *Dagblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde* berichtte 17 februari 1933 over het (sobere) 40-jarige jubileum van Henk van der Linden. De *Dordrechtsche Courant* maakte er op 12 februari 1943 gewag van zijn 50-jarig jubileum!

Foto rechts boven: Henk van der Linden met Caroline, de dochter van huisarts Rodenhuis. (1945).

Foto rechts midden: Het *Dagblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde* van 17 februari 1933.

Foto rechts onder: *Dordrechtsche Courant*, 12 februari 1943.

2 Huisartsen eind negentiende en eerste helft twintigste eeuw

Na dokter Coert kwam er nog vele huisartsen die in Casa Cara hebben gewoond. Van de ene huisarts is meer bekend dan van de andere. Huisartsen die oudere Ambachters nog wellicht herinneren, zijn D. J. Kamberg, Y. Rodenhuis en L. Stoop. Bij deze drie artsen wordt wat langer stilgestaan.

2.1 1890-1896: E.A. Fauël

In december 1890 benoemde de gemeenteraad de arts E. A. Fauël uit Bergambacht tot 'gemeentegeneesheer'.⁹ Hij ging in 1894 in deze woning wonen. Maar hij heeft daar niet lang gewoond, want per 1 augustus 1896 ging hij al weer terug naar Bergambacht.¹⁰

Winter 1894: Dr. Fauël is zojuist met zijn vrouw, Anna W.E. Lens, teruggekeerd van een rit met de arrenslee door het dorp. De knecht Hendrik Goudswaard houdt het opgetuigde rijpaard bij de teugel vast.

2.2 1896-1899: D. Muijderman

De opvolger van Fauël was de arts D(aniël) Muijderman.¹¹ De gemeenteraad stemde unaniem in met deze benoeming per 1 september 1896. Hij was slechts drie jaar huisarts in ons dorp. Van hem is weinig bekend. Wel maakten de media bekend dat hij vlak na zijn benoeming in het huwelijk trad met C. A. van Es uit Den Haag en dat het echtpaar eind 1897 een dochter kreeg.¹²

2.3 1899-1931: D. J. Kamberg

Bekender dan Muijderman is D. J. Kamberg. De Ambachters konden uit de *Dordrechtsche Courant* van juli 1899 opmaken wie de opvolger van Muijderman was: dat werd Dirk Jan Kamberg 'arts,

van Arnhem.' Hij werd 'gemeentegeneesheer'¹³ en verdiende in 1900 450 gulden per jaar.¹⁴

Over zijn activiteiten is meer bekend. Zo verrichtten sommige huisartsen in de omgeving operaties bij patiënten thuis. De afstand naar de Dordtse ziekenhuizen was namelijk behoorlijk groot. Een bekend voorbeeld was de prostaatoperatie bij Pieter Labrijn uit Heerjansdam in 1900. De huisartsen Ruyst uit Heerjansdam, bijgestaan door Flohil uit Rijsoord en Kamberg opereerden Labrijn volgens overlevering op de keukentafel. Na deze operatie leefde hij nog elf jaar...

Foto Dirk Jan Kamberg (25 december 1870-13 maart 1931).

Maatschappelijk betrokken

Over Kamberg is veel meer bekend dan over zijn voorgangers, omdat zijn maatschappelijke betrokkenheid en sociale bewogenheid groot was. Zo was hij de drijvende kracht achter het publieke feest behorende bij de bruiloft van de toenmalige burgemeester Willem Spoor in 1902 en hield hij een toespraak namens de inwoners en organisaties. Verder richtte hij in 1903 het Groene Kruis op en bleef tot zijn overlijden voorzitter van deze vereniging.¹⁵

Hij was ook voorzitter van andere commissies: de huurcommissie uit 1917 en van een commissie voor een 'huldeblijk aan Koningin Wilhelmina ter gelegenheid van haar 25-jarig jubileum.' Kamberg trad verder vaak op bij 'spoedeisende hulp', zoals

bij ongevallen. Soms vonden deze plaats dicht bij zijn woning. Het onderstaande bericht geeft hiervan een illustratie in hartje winter. De koetsier van de huisarts en de Kamberg reddden twee meisjes van het ijs, twee dochters van de gemeentesecretaris J. Plantfeber.

§ HENDRIK IDO AMBACHT, 5 Februari. Terwijl de koetsier van den geneesheer dr. D. J. Kamberg, H. van der Linden genaamd, hedennamiddag te ongeveer 4 uur met de arreslede, waarmede de dokter zijn patiënten bezocht, ter hoogte van de gemeentesecretarie stond, zag hij in de verte twee meisjes door het ijs van een vliet zakken. Onmiddellijk waarschuwde hij zijn patroon, die zich binnen bevond, en zonder dralen arden ze in vliegende vaart er heen. Ze kwamen nog juist bijtijds. Een der meisjes was weldra op den wal getrokken, terwijl het andere meisje de haar toegeworpen leidfels greep. Toh kon ze zoo niet op het droge gebracht worden. Inmiddels waren menschen komen toesnellen met een reddingboei en met deze om het lijf kroop de koetsier over het ijs, dat sterk genoeg bleek om hem te dragen. Zonder verdere ongelukken wist hij het meisje uit haar gevaarlijke positie te bevrijden. De twee geredden, dochtertjes van den gemeente-secretaris en van S., mogen zeker van geluk spreken, dat ze er zoo zün afgekomen.

Dordrechtsche Courant 5 februari 1912.

Verder vierde hij op 3 juli 1924 zijn 25-jarig jubileum (als arts) in Ambacht en werd hij op 30 augustus 1929 Ridder in de Orde van Oranje Nassau. 'Een uiterst sympathiek mensch was deze dokter. Iemand met 'n warm hart voor zijn patiënten, iemand die zich volkomen aan de menschheid gaf. Blijkt dit niet uit 't feit dat hij zoo veel verrichtte voor de Belgische vluchtelingen, dat de Belgische regering hem de gouden medaille van Koning Albert vereerde?', aldus een 'in memoriam' in de *Dordrechtsche Courant* na zijn overlijden op 13 maart 1931.¹⁶ In de zomer van 1914 had Kamberg zich namelijk ingezet voor de Belgische vluchtelingen, die in gebouwen aan de Veerweg waren ondergebracht. Kamberg werd ruim 60 jaar.

Tijdens zijn begrafenis voerde onder meer burgemeester Kneppelhout het woord. Volgens de burgervader leek 'Kamberg de krachtige vitale man, steeds bereid om te helpen, waar dit noodig was.

Doch hij was op. Na 30 jaar het wel en wee van de Ambachtsche bevolking gedeeld te hebben. Spreker bracht den overledene dank voor al datgene, wat hij in die jaren als particulier en als gemeentelijk geneesheer voor de bevolking deed.'¹⁷

1931-1962: Y. Rodenhuis

De opvolger van Kamberg in 1931 was dr. Y. Rodenhuis. Hij vestigde zich ook in de woning van Kamberg, eind 1939 samen met M. H. Huender, met wie hij trouwde. Op 13 februari 1956 was hij 25 jaar in dienst. In maart 1971 schreef dokter Hermans (de opvolger van Rodenhuis) een terugblik naar aanleiding van het feit dat het op 14 februari 1971 het veertig jaar geleden was dat Rodenhuis zijn artsenexamen behaalde. "Al gauw werd hij gewaardeerd om zijn zachtmoedigheid en hulpvaardigheid. Zijn zachtmoedigheid en onverstoorbare rust deden het vertrouwen van zijn patiënten in hem groeien. Hij bracht het EHBO- en het Rode Kruiswerk in de gemeente op gang. Ook het Groene Kruis heeft van zijn bestuurlijke kwaliteiten mogen profiteren. De Afdeling Zuid-Hollandse Eilanden van de Maatschappij vond in hem een voorzitter en nog is hij afdelingsvertrouwensarts. Van 1961 was hij voorzitter van het Algemeen Ziekenfonds 'De Zuid-Hollandse Eilanden.'

In de eerste jaren als huisarts wist hij ook nog te promoveren op het onderwerp 'De actieve leiding van de baring in de Leidsche Verloskundige Kliniek.'

Foto Y. Rodenhuis.

Verder schreef Hermans: ‘Collega Rodenhuis heeft geen gemakkelijk leven achter de rug; persoonlijke moeilijkheden werden hem niet bespaard; het verhinderde hem niet zijn taak met ijver en toewijding te blijven verrichten. In 1962 legde hij de praktijk neer en kort daarna ontviel hem zijn echtgenote, zijn trouwe steun. Het diepe verdriet over dit verlies liet hij niet merken, zijn sociale functies zette hij voort en hij zocht er andere werkzaamheden bij zodat hij een actief leven bleef leiden.’¹⁸ Zo organiseerde Rodenhuis elk jaar een reis met ouderen, onder meer naar het Koninklijk Paleis in Soestdijk. De bijgevoegde foto toont Rodenhuis (midden) die samen met de oudere Ambachters een scheepsbel aanbiedt aan koningin Juliana.

Foto aanbidding scheepsbel.

Ook was hij beschermheer van ‘Ido’s Mannenkoor’ en penningmeester van de Ambachtse afdeling ‘Steun Wettig Gezag.’¹⁹ en bestuurslid van het lokale ‘Comité voor hulp aan vluchtelingen wegens geloof of ras,’²⁰ en werd in 1933 lid van een voormalig comité tot de oprichting van een ‘zweminrichting te dezer plaatse.’²¹

Een leuke anekdote stond in de *Dordrechtse Courant* van april 1932, die hieronder wordt vermeld.

De landbouwer P. W. N., wonende Dorpstraat 106, had verzuimd voordat hij des avonds ging slapen, zijn kunstgebit uit den mond te leggen, met het gevolg dat hij dit des nachts

inslikte. Dr. Rodenhuis, welke onverwijld ontboden werd, achtte opneming in het ziekenhuis in Dordrecht noodzakelijk, alwaar het kunstgebit langs operatieven weg is verwijderd.²²

Op 7 juni 1934 vond er een groot spektakel plaats: de lokale afdeling van de EHBO vertrok met vaandel en tromgeroffel vanuit de derde openbare lagere school aan de Hoogstraat via de Kerk- en Dorpstraat naar de tuin van de woning van dr. Rodenhuis. En in die tuin hielden de EBHO'ers onder veel belangstelling hun ‘praktische oefeningen.’ De *Dordrechtse Courant* maakte er kort verslag van (zie krantenartikel). Blijkbaar deze oefeningen vanuit grote hoogte bekeken: er ‘waren er die zich hadden genesteld in de hoge wilgenboomen om deze oefeningen van nabij gade te slaan,’ meldde deze *Courant*.

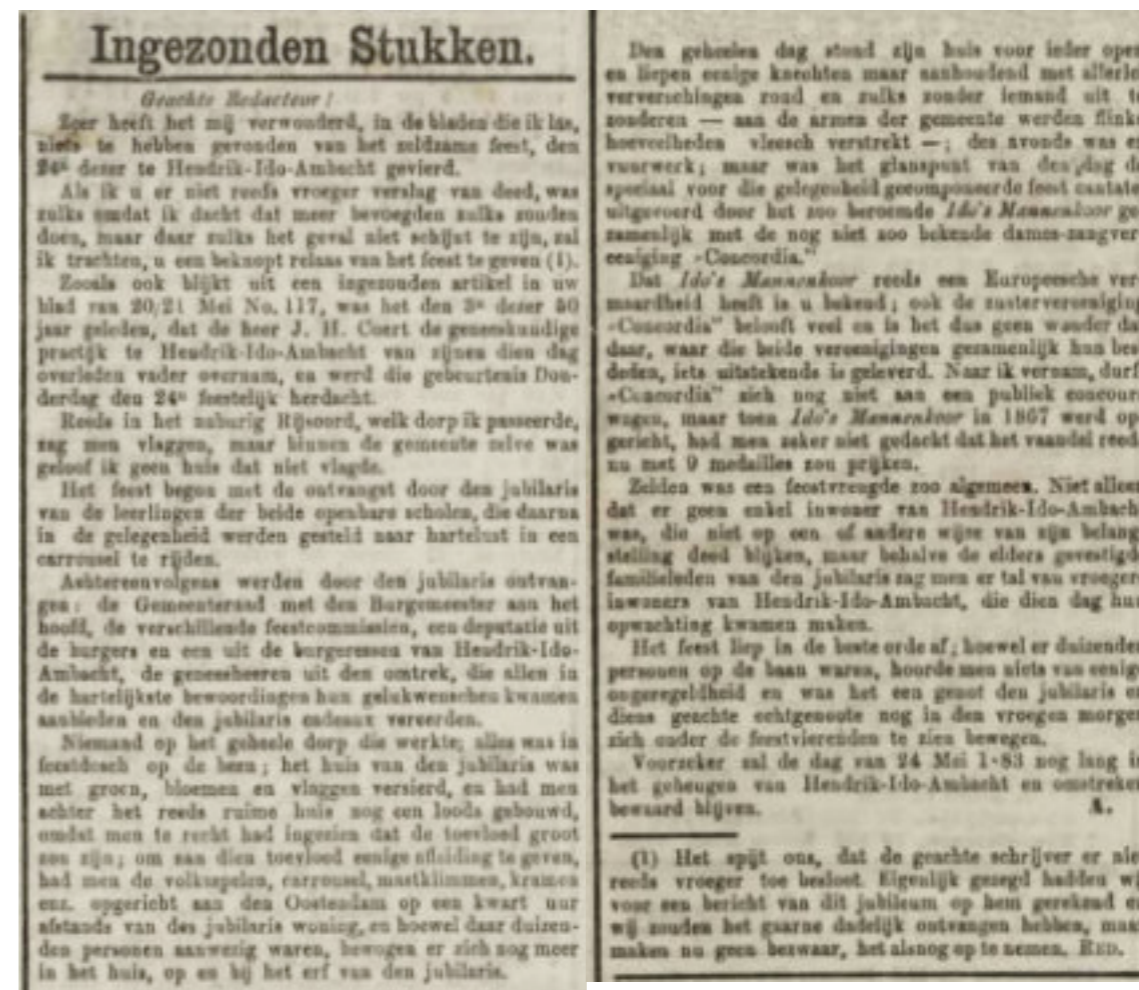
—* Maandagavond werd door de Vereeniging E.H.B.O. H.-L.-Ambacht en Omstreken, met ontplooid vaandel en onder tromgeroffel afgemarcheerd vanaf de IIIe O.L.-school aan de Hoogstraat. Het ging langs Kerk- en Dorpstraat, onder leiding van den heer A. Smit naar den tuin van Dr. Y. Rodenhuis. Onder groote belangstelling werden aldaar onder leiding van Dr. Rodenhuis en den heer Cohen de Heer uit Dordrecht praktische oefeningen gehouden. Velen lagen met hun bootjes langs den tuin gemeerd en er waren er die zich hadden genesteld in de hoge wilgenboomen om deze oefeningen van nabij gade te slaan. Te ongeveer 9.30 uur werd de terugtocht aanvaard en werd de stoet in de Hoogstraat ontbonden.

Dordrechtse Courant, 7 juni 1934.

Tenslotte worden nog enkele herinneringen van ex-patiënten weergeven.

“Ik kan mij herinneren dat hij altijd begon met het voelen van de pols door middel van zijn zakhorloge en vroeg de tong uit te steken.”
 “Of hij morgens, ‘s middags of ‘s avond kwam, hij zei altijd goede morgen.”
 “Volgens mij reed hij als eerste in Ambacht met een Citroën Snoek. Zo modern in die tijd.”²³

Bijlage 1 Verslag van het 50 jarig jubileum van dr. Coert in 1883

Bron: *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* 31 mei 1883; een ingezonden stuk waarin het feest van de 50-jarige praktijk van huisarts Coert werd beschreven.

Bijlage 2 Huisartsen uit vroegere tijden in Hendrik-Ido-Ambacht

ca. 1815	H. J. Coert (1810-1833)	
ca. 1850	J. H. Coert (1833-1890)	E. A. Fauël (1890 -1896) J. L. Tulleners (1868-?)
ca. 1900	D. Muyderman (1896-1899)	
ca. 1925	D. J. Kamberg (1900-1931)	
ca. 1930	J. Pluis (1930-1943)	
	Y. Rodenhuis (1931-1962)	
ca. 1940	J. P. Jongeneel (1943-1969)	
ca. 1950	L. F. Stoop (1956-1971)	
	A. J. H. Hermans (1962-1972)	
1967	C. de Koning (1967-2003)	> Jongeneel + Stoop + Hermans en (als 4e in Ambacht) de Koning
	W. J. van Melle (1969-1999)	
	J. J. Bosman (1972-2000)	
	W. Rijdsdijk (1971 - 2010)	
ca. 1980	H. Alblas (1980-2007)	
ca. 1999	N. G. J. Schouten/H. C. Westeneng-Versteeg (1999-...)	
ca. 2000	J. Keuning/J. Okma	

Bijlage 3 Huisartsen anno 2021

Huisartsen

Op dit moment zijn er binnen Zorgkaart Nederland 17 huisartsen en 13 huisartsenpraktijken in Hendrik-Ido-Ambacht bekend.

Demir, N.

Huisarts
Huisartspraktijk De Schoof N. Demir,
Hendrik-Ido-Ambacht

Okma, J.

Huisarts
Huisartsenpraktijk Keuning & Okma,
Hendrik-Ido-Ambacht

Molenaar, J. C.

Huisarts
Gezondheidscentrum De Volgerlanden,
Huisartsenpraktijk Molenaar,
Hendrik-Ido-Ambacht

Gendt-de Vos, M. L. A. van

Huisarts
Gezondheidscentrum De Volgerlanden,
Huisartsenpraktijk van Gendt-de Vos,
Hendrik-Ido-Ambacht

Lagendijk-Romers, H. G. J. K.

Huisarts
Gezondheidscentrum De Volgerlanden,
Huisartsenpraktijk Lagendijk

Verstraaten, H.

Huisarts
Gezondheidscentrum De Volgerlanden,
Huisartsenpraktijk Verstraaten

Wisse, L. C.

Huisarts
Gezondheidscentrum De Volgerlanden,
Huisartsenpraktijk Wisse,

Kool, M.

Huisarts
Gezondheidscentrum De Volgerlanden,
Huisartsenpraktijk Kool, Her

Ghantous, S.

Huisarts
Huisartsenpraktijk Ghantous, Hendrik-Ido-Ambacht

Houten, R. J. van

Huisarts
Houten-de Koning, E. B. G. van
Huisarts
Huisartsenpraktijk van Houten & van Houten-de
Koning, Hendrik-Ido-Ambacht

Hage, R. M. Huisarts

Koen, M. C. Huisarts
Huisartsenpraktijk R. M. Hage, Hendrik-Ido-
Ambacht

Schouten, N. G. J. Huisarts

Versteeg, H. C. Huisarts
Huisartsenpraktijk Schouten en Versteeg,
Hendrik-Ido-Ambacht

Poley-van den Broeke, A. B.

Huisarts
Huisartsenpraktijk Poley, Hendrik-Ido-Ambacht

Keuning, J.

Huisarts
Huisartsenpraktijk Keuning & Okma,
Hendrik-Ido-Ambacht

Noten

1. Voor meer achtergrondinformatie over de opleiding tot chirurgijns, zie onder meer: Hoofdstuk 11 'Barbiers en Chirurgijnen' in: *Het maatschappelijk leven onzer vaders in de zeventiende eeuw*, door dr. G.D.J. Schotel; Sijthoff, Leiden.
2. Informatie van Wil de Graaf en *Swindregt Were*, mei 2017, blz.20
3. Koning Willem I weigerde de Nederlandse troepen uit de Citadel terug te trekken. Dit was een afspraak die stond in de "Vierentwintig artikelen" die Engeland, Frankrijk, Oostenrijk-Hongarije, Pruisen en Rusland tijdens de Londense Conferentie in 1830 met elkaar hadden vastgesteld. De citadel was een versterkte militaire vesting aan de Schelde. Zie o.a. *De Citadel van Antwerpen Verdediging en val in december 1832* door H. Amersfoort; Bron: Sectie militaire geschiedenis van de Landmachtstaf; in Militaire spectator, jaar ?
4. Zie bijlage 1.
5. 'Dokter Flohil dempte sloten op de Eilanden', *Het Vrije Volk: democratisch-socialistisch dagblad*, 27 oktober 1984.
6. t, 11 april 1857.
7. H. Duijvendijk, *Het liefst Eigen Baas, de scheepswerven van de familie Van Duijvendijk* (Middelburg 2016).
8. *Dordrechtsche Courant*, 26 april 1891.
9. *Algemeen Handelsblad*, 12 december 1890.
10. *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21 juli 1896, *Nieuwsblad, gewijd aan de belangen van Vlaardingens, Kralingens, IJsselmonde & de Hoeksche Waard*, 1 augustus 1896.
11. *Haagsche Courant*, 18 augustus 1897.
12. *Zutphensche courant*, 13 november 1896; *Haagsche courant*, 17 december 1897.
13. *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 3 juli 1899; *Het nieuws van den dag: kleine courant*, 1 juli 1899; *Dordrechtsche Courant*, 3 juli 1899.
14. Ter vergelijking: burgemeester W. Spoor verdiende 900 gulden, gemeentesecretaris J. Plantfeber 700 gulden en de schoolhoofden Wepster en Van Ek 1000 gulden.
15. *Dordrechtsche Courant*, 24 oktober 1905.
16. *Dordrechtsche Courant*, 16 maart 1931; *Dordrechtsche Courant* 17 maart 1931.
17. *Dordrechtsche Courant*, 17 maart 1931.
18. A. J. H. Hermans, 'Dr. Y. Rodenhuis 40 jaar arts'; in: *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* (13 maart 1971), jrg. 115; nr. 11.
19. *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde*, 13 februari 1956.
20. *Dordrechtsche Courant*, 30 november 1938.
21. *Dordrechtsche Courant*, 18 mei 1933.
22. *Dordrechtsche Courant*, 20 september 1933.
23. Facebookgroep Foto's van en over Hendrik-Ido-Ambacht, beheerder: Ary Cramer.

Verder werd waardevolle informatie (o.a. foto's) ontvangen van de heer André Bijl, de schoonzoon van dokter Rodenhuis.

Huisarts Luuk Stoop: 'Ambacht was mijn mooiste periode'

Door de kinderen en Luuk Stoop

In 1956 wilde Luuk Stoop zich, na het afronden van de militaire dienstplicht, vestigen als huisarts. Als geboren en getogen Rotterdammer had hij diverse artsen in Rotterdam benaderd. Zij gaven aan dat er geen plaats voor een extra huisarts was en dat hij beter naar Amerika kon gaan. Het was destijds geen makkelijke tijd om zich als huisarts te vestigen.

Vestiging praktijk

Stoop solliciteerde op een functie als schoolarts in Hendrik-Ido-Ambacht en hij bleek bij de laatste twee kandidaten te horen. Hij kreeg de baan echter niet. Van zijn ouders in Rotterdam hoorde hij dat hun predikant wist dat in Ambacht de tijd rijp was voor een extra huisarts. Omdat hij een bijzonder prettig gesprek met de burgemeester had gehad, besloot hij de burgervader nog eens te bezoeken om de mogelijkheid te bespreken zich als huisarts te vestigen. Kort daarna was de vestiging in ons dorp een feit.

Van Graaf Willemlaan naar Maurisstraat

Er waren in 1956 al twee andere huisartsen in Hendrik-Ido-Ambacht, die beiden een grote, apotheekhoudende praktijk hadden: dokter Rodenhuis en dokter Jongeneel.

Echtpaar Stoop in de jaren vijftig.

Er zou zeker ruimte zijn voor een derde arts vanwege de geplande uitbreiding van het dorp met 600 woningen. Het gezin Stoop, bestaande uit Luuk, zijn vrouw Wies en de in maart 1956 geboren Willemien, vestigde zich op Graaf Willemlaan 96, waar zich ook de praktijk bevond.

Helaas werd veertien dagen na zijn vestiging de bouw van de nieuwbouwwoningen geannuleerd vanwege de bestedingsbeperking, die ontstond na de Hongaarse opstand in 1956. Daardoor groeide de praktijk heel langzaam.

Dokter Stoop deed zijn visites op de fiets en later op de Solex. Patiënten zagen hem in de beginperiode regelmatig op zijn fiets door het dorp rijden met zijn dochtertje Willemien voorop.

Na de geboorte van zoon Wim in 1957 ontstond er ruimtegebrek en verhuisde het gezin van de Graaf Willemlaan naar de Maurisstraat 115. De burens in de flat stonden erop het gezin te helpen verhuizen om op die manier verhuiskosten te voorkomen. Aan de Maurisstraat werd in 1959 dochter Alice geboren. De woning telde drie verdiepingen. Op de benedenverdieping waren de woonkamer, de keuken, het toilet en de entree. Op de tussenverdieping waren de badkamer, de wachtkamer en spreek- annex onderzoekskamer. Op de bovenste verdieping waren de slaapkamers. De apotheek, waarvoor Wies de meeste werkzaamheden verrichtte, bevond zich in een hoek van de wachtkamer.

Opmerkelijke herinnering

Willemien weet nog dat de kinderen op een avond naar bed gebracht werden, terwijl er spreekuur was. Ze waren al op de bovenste verdieping, maar hadden de po vergeten. Willemien ging die uit de badkamer halen, maar moest zo nodig dat ze de po op de overloop van de tussenverdieping neerzette en erop ging zitten. Van boven fluisterde Wies: 'Willemien, dat kun je niet doen.' Willemien riep:

Dokter Stoop op de fiets met dochter Willemien voorop.

'Maar ik moet zo nodig,' waarna de wachtkamerdeur openging, iemand naar het meisje op de po keek en de deur weer dicht deed. Wies fluisterde: 'Zie je nou wel, dat bedoel ik,' waarna Willemien hard riep: 'Nou, dat kan ik toch niet helpen: zij kijken.'

Groei praktijk

De praktijk groeide in de beginjaren langzamer dan gehoopt, mede doordat dokter Rodenhuis een opvolger had aangetrokken. Dat was dokter Hermans, terwijl Rodenhuis zelf ook bleef werken. De onderlinge sfeer tussen de artsen was goed. Er was er vanaf januari 1958 een regeling voor weekenddienst en de vakanties.

Julianasingel 11 de (praktijk)woning van huisarts Stoop.

Toen een apotheker zich meldde om zich in Hendrik-Ido-Ambacht te vestigen, verwachtte de omgeving dat de jonge dokter Stoop zich zou verzetten. Maar hij was juist verheugd over de komst van een apotheker. De apothekerskast, die in de wachtkamer stond, werd met vereende krachten van de Maurisstraat naar de zojuist geopende apotheek Stöver aan de Beatrixsingel gebracht. De praktijk groeide uit tot een volwassen praktijk van dezelfde grootte als die van de collega's, met circa 3500 patiënten. In 1966 verhuisde het gezin naar een nieuwgebouwde woning aan de Julianasingel 11. Deze woning had een aparte ingang naar de praktijk en een wachtkamer, een spreekkamer en een aparte onderzoekskamer.

Uiteindelijk werd dokter Stoop betrokken bij de vestiging van een vierde huisarts, dokter De Koning.

In de praktijk

De weekindeling van de praktijk kende een vaste structuur. Elke werkdag was er inloospreekuur vanaf acht uur 's morgens. Twee keer per week, op dinsdag- en op vrijdagavond, was er avondspreekuur. Er was een middag voor zuigelingen en een middag voor kleuters. Dat was in het Groene Kruisgebouw. Dat gebouw is in 1953 in gebruik genomen. Eén keer per twee of vier weken was er een zwangerschapsspreekuur. In die tijd kon een ziekenfondspatiënt gratis bevallen als dat door een verloskundige gedaan werd. Dat was

Kinderen van huisarts Stoop in 1968.

mevrouw Stehouwer met wie de artsen een goede samenwerking hadden. Bij problemen of complicaties riep zij de hulp van de huisarts in. Bevallingen van particuliere patiënten werden destijds meestal door de eigen huisarts gedaan, ook in de weekenden wanneer een andere arts dienst had.

In alle jaren heeft dokter Stoop slechts één keer een ochtendspreekuur afgezegd, nadat hij een nacht zijn bed niet had gezien. Dit was omdat hij voor twee bevallingen en een verkeersongeluk opgeroepen was.

Op visite per auto

De telefoon werd opgenomen door Wies, de altijd vriendelijke vrouw van de dokter. In overleg planden ze samen spreekuurbezoek of visite. Visites werden elke werkdag afgelegd. Als dokter Stoop visites aflegde of naar een spoedgeval moest komen, wist Wies de route en kon ze hem terugroepen. Wanneer een aantal van de te bezoeken patiënten geen telefoon had, ging zij of één van de kinderen naar hem op zoek.

Willemien weet nog dat ze als jong meisje op een zondagmiddag haar vader vanwege een spoedgeval uit de kerkdienst moest ophalen. Zij stond toen een tijdje achter de deur te luisteren in de hoop dat er gezongen zou worden. Willemien zou dan onopvallend de deur openen en haar vader, die op de gereserveerde achterste bank zat, aanspreken. De preek was echter nog in volle gang en daarom is ze onverrichterzake naar huis gegaan. Hierna ging haar moeder snel zelf naar de kerk. Met de patiënt is het gelukkig goed afgelopen.

De Solex en de fiets waren inmiddels ingeruild voor een auto. Regelmatig konden patiënten één of meer van de kinderen voor een huis in de doktersauto zien wachten, als ze gezellig met hun vader tijdens het afleggen van zijn visites megingen.

Patiënt centraal

Voor het hele gezin was duidelijk dat de patiënt centraal stond. Met destijds drie huisartsen in Hendrik-Ido-Ambacht had ieder van hen om de drie weken een weekenddienst. Alle doordeweekse avonden en nachten was voor de patiënten de eigen dokter bereikbaar. In weekenden zonder dienst werd

rekening gehouden met bereikbaarheid voor bevallingen. In huis waren de gezinsleden extra rustig als er patiënten in de praktijk waren tijdens spreekuren of voor een afspraak. Het echtpaar voelde zich zeer betrokken bij de patiënten, een houding die ook voor de kinderen vanzelfsprekend was. Dokter Stoop bezocht regelmatig 'patiënten,' omdat zij meer behoefte hadden aan contact dan dat ze echt ziek waren.

Op vakantie... en weer terug

Luuk Stoop was ook een echt familiemens. Het gezin trok er regelmatig op uit en tijdens de zomervakanties werd er gekampeerd in Spanje, Italië of Frankrijk. Tijdens een vakantie in juni 1967 was er een aanrijding in Noord-Frankrijk waarna de auto te beschadigd was om de vakantie voort te zetten. Luuk Stoop belde met de eigenaar van de Peugeotgarage in Ambacht. Vervolgens reed hij met zijn zoon in de verkreukelde auto met de dichtgebonden motorkap naar Hendrik-Ido-Ambacht, waar hij 's avonds laat zijn nieuwe Peugeot 404 kreeg en de beschadigde Volkswagen achterliet.

Toen het gezin na ruim drie weken gebruid en vrolijk thuiskwam, bleek de beschadigde auto gesignaleerd te zijn en is er in de kerk voor hen gebeden. De vriendjes en vriendinnetjes van de kinderen waren daarom verbaasd iedereen levend terug te zien.

Overdracht van de praktijk

In 1971 droeg hij zijn praktijk over aan dokter Rijdsdijk. Eén van de redenen voor deze stap was de

Gezin Stoop op vakantie op het strand (1961).

zware belasting van de nachtdiensten. Bovendien had hij zelden een vrij weekend. Het gezin verhuisde naar Hilversum, waar dokter Stoop geneesheer-directeur van het verpleeghuis Christelijk Verpleeghuis Hilversum (CVH) voor somatische patiënten werd. Dokter Stoop was tijdens zijn huisartsenpraktijk in Hendrik-Ido-Ambacht ook een aantal jaren lid van het Medisch Dispuut Dordrecht en bestuurslid van een psychogeriatrisch verpleeghuis het Parkhuis in Dordrecht.

Mooiste periode

In oktober 2021 werd Luuk 95 jaar. Zijn lieve vrouw Wies is helaas in november 2017 overleden. Hoewel sinds half december 2021 zijn gezondheid minder is, heeft hij de weken daarvoor genoten van de berichten op de Facebookpagina van Hendrik-Ido-Ambacht. Terugkijkend concludeert hij dat zijn jaren als huisarts in Hendrik-Ido-Ambacht de mooiste jaren van zijn werkzame leven waren.

Huisarts Stoop en echtgenote (2016).

Afscheid in De Schoof (1971).

‘Ziekenhuizen’ in Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht

Willem Schneider & Maurice de Jongh

Met het pontje en later de (verkeers)brug over de Oude Maas kon men gemakkelijk vanuit Zwijndrecht de Dordtse ziekenhuizen bereiken. Collectie HVZ.

De term ‘ziekenhuis’ is een moderne uitvinding. Voornamelijk in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstonden in de grote steden instellingen waar, naast het opvangen van patiënten, ook daadwerkelijk medisch onderzoek werd gedaan. Zij werden ziekenhuizen genoemd, die vaak waren verbonden aan universiteiten. Anderen werden gesticht door stadsbesturen die iets wilden doen tegen de verspreiding van de vele ziekten en epidemieën. Een voorbeeld van laatstgenoemde is het Dordrechtse Gemeenteziekenhuis, dat in 1877 aan het Beverwijcksplein werd gesticht. Ook werden ziekenhuizen opgericht door allerlei kerkelijke gemeenschappen, denk maar aan het Rooms-katholieke ziekenhuis (RKZ) in Dordrecht. Deze ziekenhuizen hadden menigmaal hun fundamenten in de gasthuizen, diaconessenhuizen, gestichten en zelfs pesthuizen, die eeuwenlang in de steden het hart van de ziekenzorg vormden. Echter, deze voornamelijk uit de middeleeuwen stammende instituties waren allerminst ziekenhuizen in de moderne zin van het woord. Het waren eerder verzorgingshuizen of opvangcentra. In tijden van de pest, cholera en andere besmettelijke ziekten waren dit de plekken, waar mensen in quarantaine werden

gehouden. We zien dan ook dat de eerste verzorgingsinstellingen in de Zwijndrechtse Waard meer gemeen hadden met deze opvangcentra. Dat men in de Zwijndrechtse Waard geen modern ziekenhuis had, is overigens niet vreemd te noemen. Immers, in Dordrecht waren ziekenhuizen te over. Met de veerpont en later via de verkeersbrug over de Oude Maas waren zij goed te bereiken, dus de noodzaak (en het geld) was er allerminst. Dat betekent niet dat er niets aan langdurige ziekenzorg werd gedaan. Waren het voor de negentiende eeuw vooral kerkelijke instellingen die de zieken- (en armen)zorg onder hun hoede namen, in de tweede helft van de negentiende eeuw gingen de gemeentebesturen zich hier nadrukkelijk mee bemoeien.

1. Ziekenbarak in Zwijndrecht

De allereerste instelling in de Zwijndrechtse Waard waar aan ziekenverzorging werd gedaan was de ziekenbarak. Aan het eind van de negentiende eeuw was deze gerealiseerd. De totstandkoming ervan ging echter ruim drie decennia verder terug. Als gevolg van vele ziekten en overheidsbemoeienissen werd de gemeente Zwijndrecht min of meer gedwongen tot de aanschaf ervan. Of het gebouw dan ook daadwerkelijk een verrijking was, mag u naar aanleiding van onderstaand verhaal zelf beslissen...

Problemen en oplossingen

In de tweede helft van de negentiende eeuw braken in ons land, en ook in de Zwijndrechtse Waard, besmettelijke ziekten uit door onder meer slechte hygiënische woon- en werkomstandigheden. Vooral de uitbraak van de cholera in 1866 had voor veel slachtoffers gezorgd. In de daaropvolgende jaren had men het dan ook vaak over hoe deze ziekten bestrijd moesten worden. Het belangrijkste

probleem werd door een verontwaardigde inwoner van Zwijndrecht samengevat in een ingezonden brief in de *Dordrechtse Courant* van 23 maart 1871: ‘Enkele dagen geleden meldt zich een persoon (werkzaam aan den spoorweg van Dordrecht op Rotterdam) voor zijn kameraad bij een lid van het armbestuur te Zwijndrecht, welke dadelijk bereid is den persoon te volgen naar de keet, waar de ziekte zich bevindt en ontwarende dat hij tot een naburige gemeente behoort, gaat dadelijk, door menschenliefde gedrongen, tot den eerstaanwezenden diaken, tevens wethouder, welke hem naar zijn burgemeester verwijst; ook dit is, hoewel de afstand nog al ver is, voor hem niet te veel. Wat hem daar echter wedervoer, zullen wij in de pen houden, genoeg, het bovengenoemd lid van het armbestuur met den kameraad van den zieke werden hooghartig afgewezen, de man nu aan zich zelve overgelaten, zonder hulp. Tot hij, ten einde raad, zijne hut verlaat en naar Zwijndrecht komt (hetwelk een half uur gaans is), vragende naar een doctor, welke, gevonden hebbende, hem zegt: ‘Vriend, gij hebt de pokken,’ en genoodzaakt is met de pokken onze volrijke gemeente te doorlopen en weder een half uur moest terugkeeren.’

Kortom, deze meneer werd, omdat hij niet woonachtig was in de gemeente Zwijndrecht, van het kastje naar de muur gestuurd. Hierbij liep hij steeds het risico dat hij anderen zou besmetten. Iedereen wees in feite naar elkaar en niemand trad uiteindelijk daadkrachtig op. Deze gevaarlijke situaties moest men in de toekomst zien te voorkomen. Ook de landelijke overheid hield zich met deze kwesties bezig. Het (turbulente en liberale) kabinet-Thorbecke (1871-1872) wilde hierin sturing geven en maatregelen nemen. De toenmalige ministers van Binnenlandse Zaken Dr. J. R. Thorbecke en Mr. P. Ph. van Bosse¹ schreven hierover: ‘De meening des Gouvernements is niet, de zorg voor de gezondheidsbelangen der bevolking aan de gemeentebesturen, aan welke de gemeentewet die oplegt, te ontnemen, maar, bij dreigende besmetting, hunne magt, waar die te kort schiet, uit te breiden, met bijvoeging van sommige bepalingen, welke buiten hunne bevoegdheid liggen.’

De gemeenten zouden mogelijkheden of

instrumenten moeten hebben om deze epidemieën in te dammen. Eén belangrijk instrument was het creëren van een verblijfruimte om de zieken daar onder te brengen. Daarnaast moest het gemeentebestuur zorgen voor het verplaatsen van de zieken, zodat klachten, zoals de hiervoor gemelde, niet meer zouden voorkomen. In de Wet Voorziening Besmettelijke Ziekten uit 1872 stond dat gemeenten voor zowel het ziekenvervoer als de ziekenopvang zorg moesten dragen. Over een eigen onderkomen stond in artikel 7:

Artikel 7

De gemeentebesturen zijn verpligt eene gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijdens aan besmettelijke ziekten in te rigten. Besturen van nabij elkander gelegen gemeenten kunnen zich omtrent die inrigting, volgens art. 121 en 122 der gemeentewet, met elkander verstaan.

In een toelichting bij dit artikel werd geschreven dat: ‘Afzondering der eerst aangetast voorkwam meermalen epidemische uitbreiding. In bijna elke gemeente kan het bestuur bij goeden wil eenige gelegenheid vinden om enkele zieken te plaatsen, of wel voor tijdelijk verblijf van gezonden uit een besmet gezin. Bij de cholera bleek dit. Bij andere ziekten. Die minder vrees aanjagen, beweren vele besturen geene gelegenheid te kunnen vinden. Verplichting om daarvoor tijdig te zorgen is noodig, opdat niet bij dringende behoefte vergeefs gezocht worde. Waar geen woonhuis of enkele vertrekken voor dit doel te vinden is, kan de gemeente zich eene kleine barak aanschaffen. Nabij elkander gelegen gemeenten kunnen gezamenlijk daarvoor zorgen.’

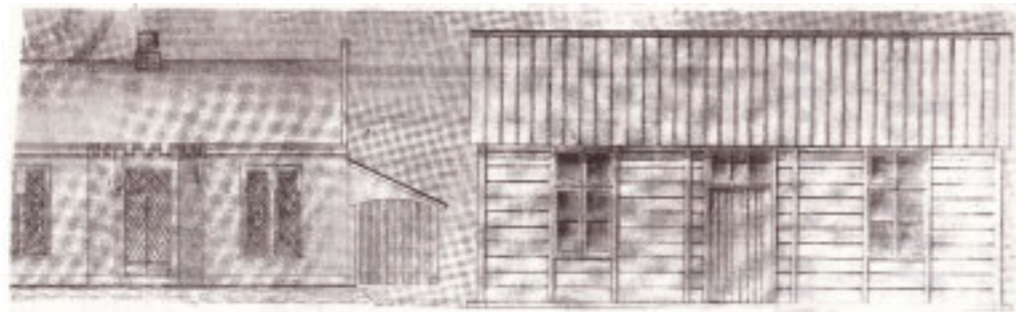
Het idee was dus de gemeenten te verplichten een woonhuis, enkele vertrekken of een barak voor de quarantaine van de besmette personen aan te schaffen en in te richten. Zo ook de gemeenten in de Zwijndrechtse waard.

Een 'moetje'

In het voorjaar van 1875 ontstond in de gemeenteraad van Zwijndrecht over artikel 7 een discussie. Allereerst werd bedacht om een houten barak als 'ziekenhuisje' in te richten. Op 1 juni 1875 woedde in Zwijndrecht echter een grote brand, waardoor de raadsleden niet langer de voorkeur hadden een houten gebouw in de bebouwde kom neer te zetten. De gedachte was toen om het 'huis Zomerlust' als ziekenbarak in te richten. Dit bleek weer te duur. De raadsleden wilden niet te veel geld uitgeven aan de opvang van besmette personen, die in feite slechts 'passanten' waren. Het duurde tot 1885 toen de kogel door de kerk ging. De inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht informeerde in dat jaar naar de stand van zaken voor de 'lijders aan een besmettelijke ziekte.' Het Zwijndrechtse raadslid Broeksmit kwam onder druk van deze inspecteur met het voorstel een houten gebouw bij de spoorwegbrug op te kopen. Ongetwijfeld was dit een bouwwerk dat op zijn eigen terrein stond, immers was de heer Broeksmit eigenaar van de houtzaagmolen De Rietvink, dichtbij de spoorbrug. De barak verplaatste de gemeente vervolgens naar het terrein achter de zoutkeet bij het Slagveld. De kosten bedroegen 1200 gulden.

Pas in 1909 komen we de ziekenbarak ook daadwerkelijk in de kranten tegen. In dat jaar vreesde men voor een nieuwe uitbraak van de cholera in Zwijndrecht. Binnen een gezin werd een besmettelijke ziekte geconstateerd, waarvan de symptomen verdacht veel op die van cholera leken. Om paniek te voorkomen, moest men daadkrachtig optreden. Er werd gekozen voor de optie de getroffen familie thuis in quarantaine te zetten. Er was nog even sprake van om gebruik te maken van de ziekenbarak, die 'geheel voor ziekenverpleging is ingericht; zij is daarvoor echter nooit

De bouwtekeningen van de ziekenbarak. Collectie HVZ.

gebruikt, maar een enkele maal alleen voor huisvesting der huisgenooten van een in zijne woning verpleegd wordenden lijder aan een ernstige ziekte.²

Vooral lasten en weinig lusten

Uiteindelijk heeft de ziekenbarak tot 1937 op deze locatie gestaan.³ In de *Dordrechtsche Courant* van 4 maart van dat jaar valt te lezen dat: 'Door D. van der Ploeg, directeur van de N.V. Van der Ploeg's Zaaideelt en Zaadhandel alhier is ter uitbreiding van zijn bedrijf, van de gemeente te koop gevraagd een perceel grond, liggende aan het Slagveld. Op dien grond staat de oude ziekenbarak. Onderhandelingen met den heer Van der Ploeg hebben geleid tot overeenstemming. Deze is bereid den grond met den opstal voor een bedrag van 1750 gulden te koopen, een som, die het college aannemelijk voorkomt, te meer, waar het mogelijk is voor dit bedrag een meer aan de eischen des tijds voldoende nieuwe barak te bouwen.'

Dit was overigens niet de eerste keer dat bedrijven, in hun expansiedrift, aan het terrein van de ziekenbarak knabbelden. Zo besloot de gemeenteraad al in

De ziekenbarak met daarvoor de Onderdijkserijweg. Direct aangrenzend was het terrein van de zoutkeet met de fabriekspijp. Collectie Kees Popijus.

1894 dat een deel van de Onderdijkserijweg vanaf de Reestoep (Slagveldstoep) tot aan de zoutkeet van Van Epenhuysen zou worden afgesloten voor adressanten, zodat men het terrein van deze fabriek niet zomaar meer kon bereiken. Uiteraard was dit op verzoek van de N.V. De Zwijndrechtsche Zoutkeet, die waarschijnlijk nogal eens te maken had met ongeoorloofde bezoeken en diefstal op het terrein. Dit had niet alleen gevolgen voor de bewoners van het Slagveld maar ook voor de ziekenbarak, die nu tussen de zoutkeet en de dijk ingeklemd lag en niet meer via de Onderdijkserijweg te bereiken was. Ruim veertig jaar later werd de ziekenbarak zelf ook opgeslokt. Nog in het jaar 1937 verrees op dit perceel een fruitinmakerij. Uit het besluit van de gemeente moeten we concluderen dat men van plan was om ergens op een andere locatie een nieuwe ziekenbarak te bouwen, die meer voldeed aan de hedendaagse eisen. Onder meer in 1938 werd nog voorgesteld om het bouwen ervan als 'bijzonder project' over te laten aan de deelnemers van de werkverschaffing⁴.

Twee jaar later sprak het gemeentebestuur opnieuw over dit onderwerp. Hoewel men de

Een blik vanaf de Slagveldstoep of Huttestoep op de huizen in het Slagveld. Achter het dubbelhuis (rechts) met de lamp aan de gevel kon men ooit naar rechts de Onderdijkserijweg op, waar in het verlengde de ziekenbarak was gelegen. Collectie Bastiaan Los.

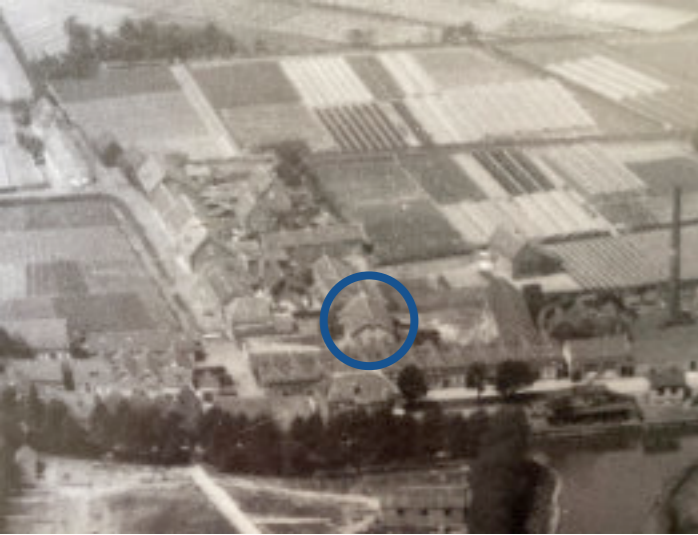

noodzaak ervan inzag, immers was het permanent reserveren van ziekenhuisbedden in Dordrecht een dure onderneming, was men niet wettelijk verplicht een ziekenbarak in de gemeente te hebben. Een door de technische dienst ontworpen bouwplan werd afgewezen (waarschijnlijk te duur) en daarnaast bleek ook een geschikte locatie moeilijk te vinden. Inmiddels was de Tweede Wereldoorlog in alle hevigheid losgebarsten; het onderwerp 'ziekenbarak' werd in de ijskast gezet en kwam daar eigenlijk nooit meer uit.

De locatie van de ziekenbarak

Het is een interessante vraag om de exacte locatie van de ziekenbarak te achterhalen, alsmede een poging tot een verklaring van de locatie te zoeken. Uit de teksten halen we dat de ziekenbarak werd geplaatst 'achter de zoutkeet aan het Slagveld'. Dit geeft ons enige indicatie.

Het interessante is dat de term 'Slagveld' in de aanwijzende tafels niet voorkomt. Er is wel eens gesuggereerd dat deze naam afstamt van het feit dat er ooit een 'slag' of enig bloedvergieten heeft plaatsgevonden, maar dit heeft men nooit kunnen bevestigen.⁵ Ongetwijfeld stond het gebied bij de lokale bevolking bekend als het Slagveld. In de Aanwijzende tabel van 1811-1832 wordt echter gesproken over de 'Ambachtse Polder'. Deze naam is zeker verklaarbaar. Zo behoorde dit gebied, waar ook de Oosterse keetshaven (Oostkeetshaven) en het Slagveld deel van uitmaakten, tot 1832 bij de gemeente Hendrik-Ido-Ambacht⁶. Al in die periode was er een zekere familie De Graaf, die aan het Slagveld grote stukken grond in het bezit had. Onder meer omvatte dit een boomgaard, watering, een huis en diverse landbouwgebieden. In de daaropvolgende periode, voornamelijk vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw verkochten de familieleden meerdere malen grond aan particulieren of werd er een deel van de percelen gesplitst. Op die manier ontstond aan het Slagveld een kleine gemeenschap, zoals er verderop langs de Veersedijk meerdere waren. Uiteindelijk was het Jacobus de Graaf, die in 1882 een perceel op de hoek van de Onderdijkserijweg en het Slagveld verkocht aan de gemeente Zwijndrecht. Een lange tijd werd het omschreven als 'bergplaats met erf'.

Een luchtfoto van de omgeving van het Slagveld in 1927. Op de voorgrond de Oostkeetshaven. Daar linksachter de bewoning aan het Slagveld. Blauw omcirkeld de ziekenbarak. Collectie Kees van der Leer.

Pas na 1900, toen het geheel werd vernieuwd, spraken men daadwerkelijk over een ziekenbarak. Uit bovenstaande informatie halen we dat de barak niet tegen het Slagveld aan lag, maar eerder richting de zoutkeet. Op die plek is het gebouw dan ook goed te zien op luchtfoto's uit die tijd.

Kadastrale kaart van de omgeving van het Slagveld. Blauw omcirkeld is de locatie van de ziekenbarak. Duidelijk zichtbaar is dat het gebouw buiten de gemeenschap lag, direct tegen de zoutkeet aan en alleen via de Onderdijkserijweg te bereiken. Collectie Kees Popijus.

Dat brengt ons bij de laatste vraag: waarom werd de ziekenbarak gebouwd op deze exacte locatie? Hiervoor zouden we drie redenen kunnen bedenken. Allereerst wilde men de ziekenbarak absoluut niet in het centrum van Zwijndrecht plaatsen. Er moest een locatie aan de rand gezocht worden. Het feit dat de ziekenbarak dicht bij de grens met Hendrik-Ido-

Ambacht gebouwd werd, doet vermoeden dat het Zwijndrechtse gemeentebestuur hoopte dat ook de buurgemeente van het gebouw gebruik zou maken, waarbij ongetwijfeld ook de onderhoudskosten zouden moeten worden verdeeld. Tot slot, de locatie was via de Oostkeetshaven zeer goed per boot te bereiken. En ziekenvervoer over het water was minder besmettingsgevaarlijk dan via de drukke Ringdijk.

2. Sanatorium aan het Groene Kruispad

25 mei 1925 was voor de gemeente Zwijndrecht een heugelijke dag. Toen werd namelijk het wijkgebouw van het Groene Kruis geopend. Dit gebouw kwam meer in de buurt van een ziekenhuis dan welke voorloper dan ook. Immers, er waren naast de voorraadkasten, woningen voor de verpleegsters en vergaderlokalen, ook ruimtes in het gebouw aanwezig voor de verzorging en het herstel van (voornamelijk tuberculose)patiënten. Dit gedeelte werd ook wel de 'lighallen' of het 'sanatorium' genoemd. Ruim veertig jaar vormde dit gebouw het middelpunt van de Zwijndrechtse ziekenzorg.

Het Groene Kruis

De totstandkoming van het Groene Kruisgebouw is een voortvloeisel van ruim twintig jaar inspanning van de leden van Het Groene Kruis. In juni van het jaar 1902 kwam een aantal inwoners van Zwijndrecht met het voornemen tot de oprichting van een eigen afdeling van het Groene Kruis. Al snel traden zestig leden toe. Met het bijeengebrachte geld schafte het bestuur ziekenverplegingsmateriaal aan. Ook werd van het geld één of meerdere wijkverplegers betaald. Tijdens de jaarlijkse bestuursvergaderingen werden deze zusters of wijkverpleegsters aangesteld. In 1911 was dit bijvoorbeeld D. Warmenhoven, die daarvoor speciaal overkwam van het ziekenhuis aan de Coolensingel in Rotterdam. Drie jaar eerder had het Groene Kruis een brancard aangeschaft. Deze kreeg een plaats in één van de bijgebouwen van het gemeentehuis tegen de vergoeding van de kosten van het omzetten van het ijzeren hek voor de toegang.

In 1912 werd ook een raderbrancard aangeschaft. Deze had het Groene Kruis door

wagenmaker Francoijs⁷ aan de Slikdamsteeg voor 110 gulden laten maken⁸. En beide brancards werden veel gebruikt. Zo werd het vierjarig zontje van A. Roobol, in september van het jaar 1912, door tramwagons overreden op de Langeweg. Het jongetje was zwaargewond aan zijn armen en benen en na een eerste inspectie door dokter Stoutenbeek werd hij met de brancard van het Groene Kruis naar het ziekenhuis in Dordrecht gebracht. Drie weken later gebeurde er een ongeluk bij de Guanofabriek, waarbij de arbeider P. de Jong 'een baal superphosphaat' op het lichaam kreeg. Hij werd per brancard naar zijn woning in Dordrecht gebracht. Ook in latere jaren was de brancard nog volop in gebruik, bijvoorbeeld na een ongeluk bij de sloperij van de heer Sunderman op 3 juli 1916. Een 65-jarige werknemer kreeg een zwaar stuk ijzer op zijn rechterbeen, waarbij zowel voet als onderbeen ernstig werden verwond. Dokter Dozy verleende eerste hulp. Per brancard werd de man naar het ziekenhuis in Dordrecht gebracht. Of het been uiteindelijk moest worden afgezet, is niet bekend. De boodschap van deze heftige berichten is duidelijk: de brancards van het Groene Kruis waren welkome aanvullingen. Hoe deze brancards er uitzagen, weten we niet precies. Waarschijnlijk moet de raderbrancard vergeleken worden met een driewieler of een bakfiets, in niets te vergelijken met de brancards van tegenwoordig.

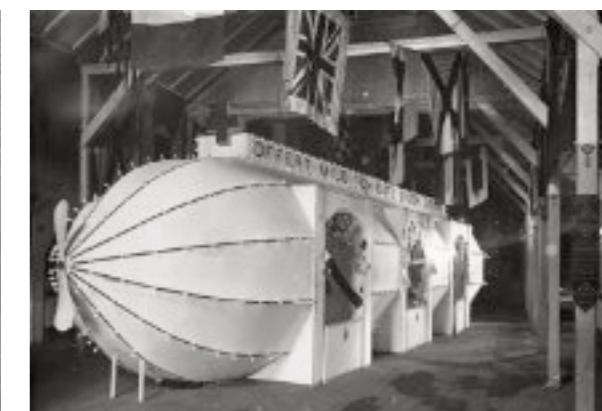
In ieder geval kunnen we stellen dat het Groene Kruis vanaf de begindagen een belangrijke leegte opvulde. De dokters konden bepaalde taken uit handen geven aan de wijkverpleegsters. Dit blijkt

Een voorbeeld van een raderbrancard. Bron: T. Gras, *Water scheidt, water bindt.* (2012), blz. 36.

wel uit het feit dat de wijkverpleegster in 1923 ruim 4010 huisbezoeken had afgelegd. Voor de zuster, die speciaal voor tuberculosegevallen was aangesteld, was dit aantal dat jaar 1836. Niet voor niets werden de beide verpleegkundigen voor hun werkzaamheden door het bestuur geroemd. Daarnaast werd ook het ziekenvervoer door het Groene Kruis geregeld.

De mooie resultaten konden alleen behaald worden door de inspanningen van de leden. Zij moesten jaarlijks voor hun lidmaatschap betalen. Daarnaast werden er zeker in de jaren twintig en dertig allerlei bazaars, collectes, concerten, loterijen en andere acties georganiseerd, die het nodige geld opleverden. Zo was in de avond van 24 april 1924 een grote menigte naar het gebouw 'De Morgenstond' gekomen, omdat daar een bazaar van het Groene Kruis plaatsvond. Tot acht uur konden de bezoekers bij verschillende kraampjes spullen kopen. Ook was er een sjoeltoernooi waar onder meer taarten tot de hoofdprijzen behoorden. Men had een schaal met bloemen beschikbaar gesteld

De mooi uitgedoste kraampjes van de bazaar van het Groene Kruis in de Morgenstond in 1924. Collectie Kees Popijus.

voor een spel waarbij de deelnemers moesten raden hoeveel bloemen er precies in het kunststukje verwerkt waren. De winnaar kreeg het bloemstuk cadeau. Na acht uur werden de overgebleven voorwerpen verkocht per opbod. Hierbij moet men denken aan een soort veiling. Toen vier uur later nog niet alles aan bod gekomen was, besloot men de deuren te sluiten en enkele dagen later, tijdens de pauze van een ander evenement, de laatste spullen te veilen.

Een eigen wijk- en verplegingsgebouw

Een maand later kwam het Groene Kruis opnieuw ter sprake tijdens de raadsvergadering van 26 mei. Enkele maanden eerder had het gemeentebestuur besloten een perceel tuingrond, dat zeer centraal in Zwijndrecht gelegen was op de plek waar de Burgemeester de Bruïnelaan de Rotterdamseweg bereikte, aan te kopen 'met de bedoeling dit ter beschikking van de afdeling Zwijndrecht van het Groene Kruis te stellen voor het stichten van een wijk- en verplegingsgebouw'.⁹ Inmiddels was de koop gerealiseerd en men was reeds begonnen met het aanplanten van allerlei bomen en planten. Immers, het gebouw zou in een rustige en groene omgeving verrijzen. Dit was ook nodig voor het herstel van de patiënten die van het gebouw gebruiken zouden gaan maken. De raadsleden besloten om de grond voor onbepaalde tijd in erfpacht te geven aan het Groene Kruis met de opmerking dat het contract door de gemeente beëindigd mocht worden met een opzeggingstermijn van een jaar.

De eerste steen van het nieuwe Groene Kruisgebouw wordt gelegd door dokter Dozy. Collectie HVZ.

Precies een jaar na dit besluit werd het nieuwe Groene Kruisgebouw geopend door dokter Dozy, voorzitter van de vereniging. Ondanks het slechte weer waren er veel mensen op af gekomen. Zij werden verwelkomd door een aantal Nederlandse vlaggen, die sierlijk wapperden aan weerszijden van het gebouw. Rond half vier nam de voorzitter het woord. In zijn toespraak benadrukte hij dat het wijkgebouw, tevens verplegingsgebouw, eigenlijk een nieuwigheid was. Immers, het was geen ziekenhuis. Die behoefte was er ook niet, want in Dordrecht waren prima ziekenhuizen en door een verbeterde ziekenvervoer waren deze ook beter te bereiken. Bovendien waren de eisen op gebied van hygiëne zo streng dat een ziekenhuis voor een plattelandsgemeente onbetaalbaar was. Of het nieuwe Groene Kruisgebouw dan ook een belangrijke betekenis zou krijgen voor de Zwijndrechtse samenleving moest de tijd uitwijzen. Toch benadrukte dokter Dozy de noodzaak ervan. Men had namelijk wel behoefte aan verpleeghuizen: plaatsen waar mensen konden uitzieken en herstellen. Bijvoorbeeld in de strijd tegen tuberculose, waar vooral frisse lucht, goed eten en een goede hygiëne de remedie was, zou het wijkgebouw een belangrijke factor kunnen zijn. Het was destijds ook de reden geweest voor de gemeente Zwijndrecht om haar medewerking te verlenen, evenals de Boerenleenbank. Na de uiteenzetting van dokter Dozy mocht ook de burgemeester nog enkele woorden spreken. Hij roemde de prestaties van een ieder die had meegewerkt aan de realisatie van het Groene Kruisgebouw. Speciale aandacht had hij

Opening van het Groene Kruisgebouw op 25 mei 1925. Collectie HVZ.

Het sanatorium en het Groene Kruisgebouw met op de voorgrond het 'Sterrenbosch'. Collectie Kees Popijus.

Groep kinderen die verzorgd werd in het Groene Kruisgebouw. Collectie Kees Popijus.

Twee zusters van het Groene Kruis vanuit het raamkozijnen van het sanatorium. Collectie Kees Popijus.

voor de groene omgeving, die direct werd omgedoopt tot 'sterrenbosch'. Na een luid applaus mocht iedereen het gebouw van binnen bekijken.¹⁰

Belangrijke factor

We kunnen stellen dat het Groene Kruis in deze periode een belangrijke schakel in Zwijndrecht was. Eind jaren dertig waren er bijna duizend leden. Een bijzondere prestatie, wanneer men zich bedenkt dat veertig jaar eerder met 'slechts' zestig leden gestart was. Ook van het sanatorium werd gretig gebruik gemaakt. In 1938 bedroeg het aantal 'ligdagen' 2557 tegen 2231 een jaar eerder. Bovendien legden de wijkverplegers 3361 bezoeken af en werden 141 personen onder toezicht gesteld. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de rol van het wijkgebouw nog belangrijker. Omdat het passeren van de bruggen over de Oude Maas door de Duitsers niet was toegestaan, tenzij men daarvoor een vrijstelling had verkregen, was het voor inwoners van Zwijndrecht moeilijk om in de Dordtse ziekenhuizen te komen. Het sanatorium ging deze rol dan ook steeds meer overnemen. Zo werd het gebouw ingericht als noodkraaminrichting. Hoogzwangere vrouwen werden per bakfiets naar het sanatorium gebracht om daar te bevallen. Ook werd het een uitgiftecentrum voor vitamine-D-pillen en een priklocatie.

Deze ontwikkeling zette zich overigens na de Tweede Wereldoorlog door. Zo werden in 1953 vergunningen aangevraagd voor het bijbouwen van een behandel-, dokters- en reumakamer met wachthal en vestibule aan het bestaande Groene Kruisgebouw. Twee jaar later werd het magazijn omgebouwd tot consultatieruimte. Echter, het was duidelijk dat het gebouw ernstig aan het verouderen was. In februari 1976 verhuisde het Groene Kruis dan ook naar een nieuw pand aan het IJsselmeer 27-29 (nu onder meer de coffeeshop). Burgemeester H.H. Douma opende dit nieuwe complex. De vier langst dienende zusters Noorloos, Koster, Peels en Rijdsdijk mochten vervolgens de genodigden rondleiden in het nieuwe gebouw, waar onder meer twee artsenkamers, een kamer voor de wijkverpleegsters, een bestuurskamer (ook administratieruimte) en twee kamers, waar specialisten zoals oog- en huisartsen gebruik van

konden maken tijdens open spreekuren. Op die manier bleef het Groene Kruis relevant. Het oude Groene Kruisgebouw werd datzelfde jaar nog gesloopt.

Personeel van de noodkraaminrichting net na de Tweede Wereldoorlog voor het Groene Kruisgebouw. Collectie Bastiaan Los.

Sloop van het gebouw in 1976. Collectie Bastiaan Los.

3. Groene Kruisgebouw Hendrik-Ido-Ambacht

In Hendrik-Ido-Ambacht kwam begin twintigste eeuw een afdeling van het Groene Kruis. Op 8 juli 1903 vond de oprichting van deze afdeling plaats. Voor die tijd telde zij veel leden: 222 leden.¹¹ In een ander krantenbericht stond echter dat de afdeling bij de start 87 leden telde.¹² Het bestuur van deze afdeling omvatte een flink aantal notabelen. Bekende personen waren de huisarts dr. Kamberg, ds. M. van der Poll, H. Plaisier, G. Nugteren, J. van Ek Azn, W. Stans, J. Nugteren, Adr. Molendijk, F. Stijnis, B. Maaskant en J. den Hartog. Dit aantal was niet voldoende, want 'hierbij zullen nog worden gekozen twee

werkmansleden.' De *Nieuwe Vlaardingsche Courant* beschreef in mei 1916 hoe het twaalf en een half jarig bestaan werd gevierd: onder het genot van een 'een goed sigaartje' met het merk 'Het Groene Kruis' hield de toenmalige voorzitter, nog steeds dr. Kamberg, een 'gloedvolle rede.'

Zuster Tannetje Polderman.

Bij de wijkverpleging was een bekende zuster Tannetje Polderman, geboren 3 juni 1890. Zij was vanaf 1917 ongeveer tien jaar werkzaam als 'als wijkverpleegster en huisbezoekster der TBC-bestrijding' bij de Groene Kruisafdeling te Hendrik-Ido-Ambacht. Bekend is dat ze in verband met haar huwelijk per 15 september 1927 eervol ontslag kreeg. Op vrijdagavond 30 september 1927 nam zij officieel afscheid in de raadzaal van het gemeentehuis. De opvolgster van Tannetje was Jacoba Hubertina van der Have.

Een eigen Groene Kruisgebouw

Wijkzuster Van der Have was samen met haar collega mevrouw Valk de eerste die in het Groene Kruisgebouw aan de Beatrixsingel werkte. Dit gebouw werd in op 12 november 1952 geopend. De toenmalige voorzitter van de Groene Kruisvereniging, de heer Hogeweg, opende toen het nieuwe gebouw. Hij ging in zijn toespraak in op het verleden: 'In 1920 werd het Groene Kruis ondergebracht in drie woningen. Het was dringend nodig, dat het Groene Kruis over een eigen ruimte kon beschikken. Het magazijn was bijvoorbeeld ondergebracht op de zolder van het Gemeentehuis.' De werkzaamheden namen in de loop van de tijd

Het Groene Kruisgebouw in Hendrik-Ido-Ambacht net na de oplevering in de jaren vijftig. Collectie Historisch Genootschap H-I-A.

toe: 'Er kwam een consultatiebureau voor zuigelingen en later één voor kleuters. Er kwam een gelegenheid om mensen te laten 'zonnen'. Een huisarts hield spreekuur in het gebouw, terwijl ook een heilgymnast zitting kwam houden.'¹³ In die tijd werd het spreekuur van het zuigelingen- en kleuterbureau voornamelijk gehouden door de huisartsen met hulp van de wijkzusters. In de jaren dertig werden al plannen gemaakt voor uitbreiding, maar de Duitse bezetting verhinderde dat. Hogeweg gaf in zijn speech ook aan dat na 1945 allerlei acties op touw werden gezet om de bouw van een nieuw onderkomen te financieren.

Er kwam een bouwfonds- en een damescomité, die collecties of bazaars organiseerden. Met deze acties haalden ze 30.000 gulden op, terwijl de bouw op 60.000 tot 65.000 gulden werd begroot. Toch werd de bouwvergunning begin jaren vijftig afgegeven voor zowel het Groene Kruisgebouw als voor de bouw van bijbehorende woning. Dat waren de zogenaamde 'twee zusterwoningen.' In 1967 kwamen namelijk in de bijbehorende woning de zusters De Roos en Wilschut als wijkverpleegsters wonen. Tot 1991 is zuster De Roos er gebleven, daarna is het woonhuis tot kantoorruimte omgebouwd. In 1983 werd het gebouw vergroot en gemoderniseerd.¹⁴ Het heeft tot februari 2004 dienst gedaan. Toen werd het gebouw als gevolg van uitbreiding van het parkeerterrein bij de Schoof afgebroken. Daarna zijn consultatiebureau etc. verhuisd naar het gebouw van de Blijde Borgh aan de Gerard Alewijnstraat.

Het Groene kruisgebouw met het huis waar zuster Roos woonde. Collectie Historisch Genootschap H-I-A.

Het Groene Kruisgebouw in de jaren 60-70. Collectie Historisch Genootschap H-I-A.

Huisarts Bosman en zuster Roos (achter) bij het consultatiebureau in het Groene Kruisgebouw. Collectie Historische Genootschap H-I-A.

4. Jacobusziekenhuis

In de jaren zeventig waren de gemeenten Zwijndrecht, Ridderkerk en Hendrik-Ido-Ambacht volop in ontwikkeling. Inmiddels woonden er meer dan 70.000 mensen. Toch moesten de inwoners voor iedere behandeling nog steeds naar Dordrecht of Rotterdam. Was er vijftig jaar eerder totaal geen behoefte aan een ziekenhuis op eigen bodem, nu waren de plaatsen uitgegroeid (en nog steeds groeiende) tot heuse voorsteden van Rotterdam. Een eigen ziekenhuis zou bij deze nieuwe situatie passen. Dit streven leidde tot een jarenlang getouwtrek tussen vele partijen. Het was uiteindelijk de lange adem van de inwoners van Oost-IJsselmonde, die ervoor zorgde dat het ziekenhuis er daadwerkelijk kwam.

Actie en reactie

Zowel de bevolking als de gemeenteraden van Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht maakten zich hard voor de komst van een regionaal ziekenhuis in Oost-IJsselmonde. Er was een inmiddels ook een

Het Actiecomité voor het perceel aan de Bootjessteeg/Langeweg. Rechts Anneke Verseveldt. Collectie Historisch Genootschap H-I-A.

‘Actiecomité Ziekenhuis Oost-IJsselmonde’ opgericht, dat zich inzette voor de komst van het ziekenhuis. ‘Ik heb de vlag uitgehangen’, aldus de voorzitter van het comité, mev. R. Bruisma-Vos. ‘Ik kreeg veel reacties van mensen die zeiden, er is toch niemand jarig? Maar als ik het uitleg, kunnen ze het ten volle begrijpen. Ik ben er erg gelukkig mee.’¹⁵ Eén van de leden van dit comité was Anneke Verseveldt-Sesselaar. Ze was raadslid voor de Ambachtse tak van de Christelijke Historische Unie (CHU), een voorloper van het CDA en ook bestuurslid van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht. Mevrouw Verseveldt zette zich in voor de komst van een ‘medisch centrum.’ ‘Wij hebben als vrouwen daar het meest mee te maken. Wij zijn degenen die met een ziek kind naar Dordrecht moeten gaan. Daarom kan een vrouw deze zaak het best bepleiten,’ zei ze in een interview in 1970.¹⁶ Ze gaf ook aan dat niet alle Ambachtse raadsleden blij waren met een ziekenhuis in Zwijndrecht. Er waren mensen die zo’n ziekenhuis niet zagen zitten, omdat het veel te kleinschalig zou zijn: ‘Maar mevrouw hoe haalt u het in uw hoofd om een ziekenhuis in Zwijndrecht te willen’, zo zei een raadslid.¹⁷ En hij stond hierin niet alleen. De ziekenhuizen in Dordrecht en Rotterdam waren absoluut tegen de komst van een ziekenhuis in de Zwijndrechtse Waard. Nu al waren in het ziekenhuis op Rotterdam-Zuid veel lege bedden te vinden en dat zou op deze manier in de toekomst alleen maar

toenemen. In Dordrecht was men tegen om een zelfde reden. De enige andere optie, het verplaatsen van een Dordts ziekenhuis naar Zwijndrecht stond bewoners en personeel ook niet aan.

Geruchten bevestigd

Toch ontstond halverwege de jaren zestig het gerucht dat het Rooms-katholieke ziekenhuis (RKZ) aan de Houttuinen in Dordrecht misschien wel naar de Zwijndrechtse Waard zou worden verplaatst. Dit ziekenhuis was reeds in 1876 ontstaan in de Grotekerksbuurt als Sint Jacobsgesticht, een opvanghuis voor weeskinderen en bejaarden. In 1914 werd, na het verkrijgen van een grote erfenis, naast dit gesticht een eigen ziekenhuis ingericht. Vijftien jaar later werd een groter pand aan de Houttuinen betrokken.¹⁸ Het was (ook door de inwoners van de Zwijndrechtse Waard) een vaak bezocht ziekenhuis. Wegens een gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden zocht het bestuur van het ziekenhuis al langer naar een nieuwe locatie. Hierbij keek men naar het verzorgingsgebied Dordrecht, waarbij een goede bereikbaarheid in geografisch en functioneel opzicht doorslaggevend moesten zijn. Ook vestiging buiten de stad was dus bespreekbaar.

Verpleegsters van het Rooms-katholieke Ziekenhuis te Dordrecht protesteren tegen de verhuizing uit angst hun baan te verliezen. Collectie RAD.

Het Rooms-katholieke ziekenhuis aan de Houttuinen in Dordrecht eind jaren vijftig. Collectie RAD.

In december 1970 besloot staatssecretaris Kruisinga, na een bezoek aan het Rooms-katholieke ziekenhuis, dat het RKZ naar de Zwijndrechtse Waard zou verplaatsen. Men ging dan ook voortvarend van start. In 1972 werd de benodigde grond aangekocht aan de Bootjessteeg/Langeweg; 1973 was het jaar waarin de bestekplannen werden ingediend. Maar dit was het ook jaar waarin de regering een bouwstop van ziekenhuizen afkondigde. De PvdA-Kamerfractie (de Kamerleden Jabaaij en Patijn) stelde daar in augustus 1980 schriftelijke vragen over.¹⁹ Een jaar later stuurde de provincie nogmaals aan op verhuizing van het Rooms-katholieke ziekenhuis. Echter, Zwijndrecht werd als locatie nu afgeraden vanwege een steeds hoger oplopend beddenoverschot te Rotterdam. Het startsein voor de strijd om het ziekenhuis was gegeven.

Uitstel of afstel?

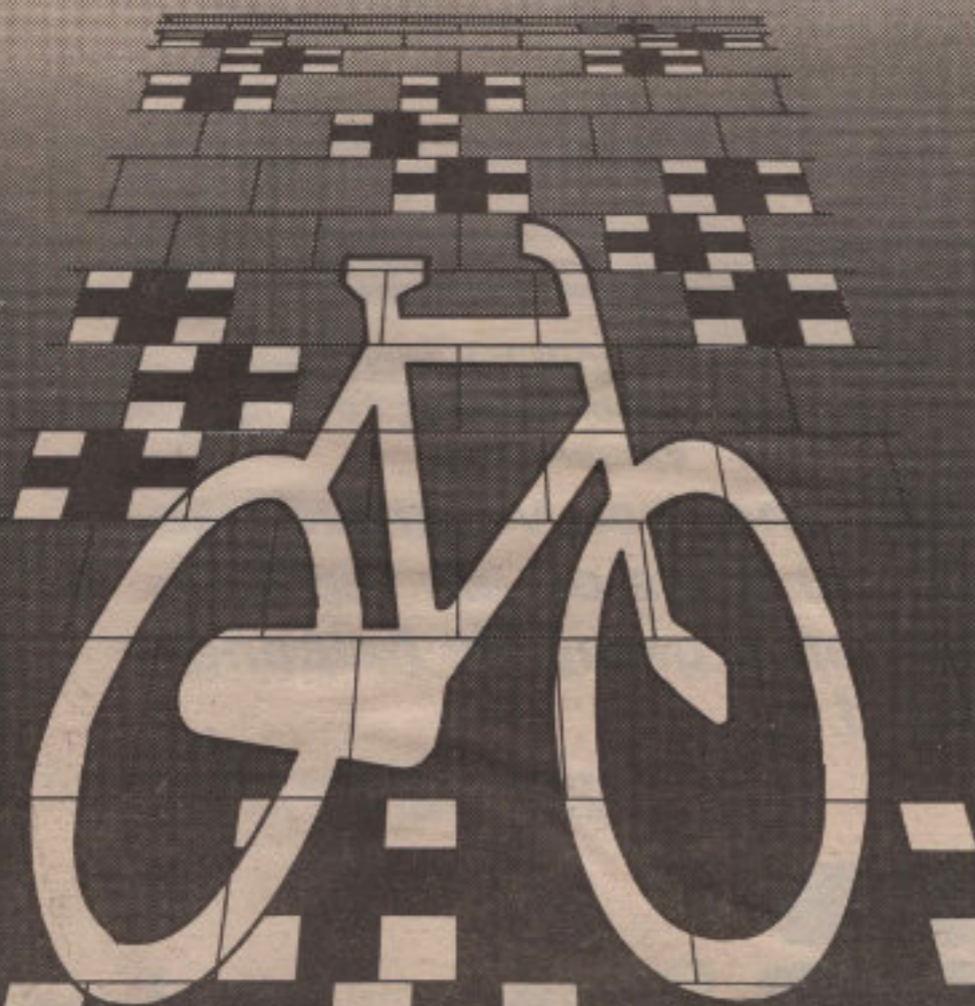
Ondertussen klaagden de inwoners van Oost-IJsselmonde steen en been omdat zij bij iedere behandeling naar Dordrecht moesten. Er kwamen vele (ludieke) acties van het Actiecomité. Zo werd een fietstocht gehouden door de bevolking van de Zwijndrechtse Waard naar Dordrecht, voorgegaan door de Zwijndrechtse burgemeester Pijl Hogeweg, om de moeilijke bereikbaarheid van de Dordtse ziekenhuizen aan te tonen. Bovendien werd in 1976 een handtekeningenactie gehouden, die ruim twintigduizend handtekeningen opleverde.

In 1979 begon een nieuw hoofdstuk van wat inmiddels een behoorlijke soap was geworden.

Fiets voor 'n Ziekenhuis

Houdt 12 Mei vrij!

Massale fietsdemonstratie op Zaterdag 12 Mei 1973
Verzamingsplaats: Vrijingterrein Oost- de Buitendijk
Zwijndrecht
Verzameltijd: Tussen 10 en 10 uur 30

AKTIEKOMITÉ ZIEKENHUIS

REGIO IJSSELMONDE OOST

H. Agnes

Perbericht.

Bed in de wei.

Op 12 mei wil een (grote) groep inwoners van Zwijndrecht en H.I. Ambacht demonstreren hoe slecht de verbindingen zijn met de Dordtse ziekenhuizen. Ze doen dit omdat verwacht wordt dat de rijks-beslissing over het wel of niet bouwen van een ziekenhuis in Zwijndrecht bijna rond is. De demonstratie kan nog eens duidelijk maken dat een eigen ziekenhuis voor Oost-IJsselmonde geen overbodige woele is. Bij de demonstratie wordt het accent gelegd op de slechte verbindingen met het openbaar vervoer. Inwoners van Ambacht en Zwijndrecht zijn per dag en per bezoeksperiode enkele uren kwijt met reizen alleen. En zo gaan er vele duizenden uren verloren die nuttiger besteed kunnen worden als er in Zwijndrecht wordt gebouwd.

Om dit laatste duidelijk te maken is het de bedoeling dat er ook een ploeg demonstranten (eerder) per bus vertrekt, zodat bij het eindpunt het verschil tussen fietsen en bussen duidelijk aan het licht komt.

Het eindpunt van de demonstratie wordt gevormd door de plaats waar de gemeente Dordrecht in de toekomst het Dordtwijkziekenhuis wil plaatsen.

Daar wil men een ziekenhuisbed in het weiland zetten, de "bezoekers" toespreken en een petitie overhandigen aan de autoriteiten die hiermee te maken hebben. Staatssecretaris mevrouw Veder-Smit is uitgenodigd, de ziekenfonderraad, commissie ziekenhuisvoorzieningen, de betreffende commissies van de Tweede Kamer en de Provinciale Staten en op regionaal niveau het overlegorgaan Drechtsteden.

Aan de deelnemers wordt gevraagd eventuele ervaringen met het vervoersprobleem op papier te zetten en mee te nemen. Alle binnenkomende reacties kunnen de petitie ondersteunen en mede een indruk geven van het aantal uren dat familie en relaties van patiënten moeten steken in het bezoek en de problemen die hier soms uit voortvloeien. Ook ervaringen met bezoek aan de Dordtse poliklinieken zijn welkom. Men kan de brieven deponeren in een "stenbus" naast het bed van de patient-in-de-wei.

De plaatselijke bevolking wordt gevraagd om massaal deel te nemen aan de tocht per openbaar vervoer of fiets en massaal reacties in te dienen. In de volgende publicatie worden de tijden gepubliceerd en de plaats van samenkomst.

Nu waren het de lokale ambulancediensten die van zich lieten horen. De vele rivieren in en rond de Drechtsteden zorgden voor een mindere bereikbaarheid van de ziekenhuizen, die voornamelijk in Dordrecht gelegen waren. De reistijden bleken in het gebied dus onaanvaardbaar lang. Dat kon mensenlevens kosten. Er werd geadviseerd nogmaals onderzoek te doen, omdat volgens de nieuwe wet Ziekenhuisvoorzieningen de oude metingen niet meer voldeden. Een ziekenhuis in de Zwijndrechtse Waard kwam daardoor ineens weer dichterbij. Echter, opnieuw mengde het ziekenhuis in Rotterdam-Zuid zich in de discussie. Hier was nog steeds een flink overschot aan bedden. Bovendien eiste de gemeente Sliedrecht nu ook dat haar ziekenhuis de deuren open mocht houden. En ook in Dordrecht roerde men zich. Zo probeerde het gemeentebestuur van die stad aan te sturen op een fusie tussen het Gemeentelijke Ziekenhuis en het RKZ. Gelukkig nam de steun voor dit plan snel af. Toen het Rooms-katholieke ziekenhuis een samenwerkingsverband zocht met het nabij gelegen Refaja-ziekenhuis werd het plan van de gemeente Dordrecht helemaal afgeschoten.

Stilte voor de storm

In 1980 schaarden de provinciale staten zich achter de plannen in Zwijndrecht. Na stapels rapporten over de ziekenhuissituatie bij Dordrecht en Zwijndrecht was de minister van Volksgezondheid

en Milieuhygiëne, mevr. Gardeniers, in 1982 ervan overtuigd, dat het ziekenhuis in Zwijndrecht er moest komen. In juli 1982 schreef ze in een brief aan de Tweede Kamer dat: 'Na ampele overweging is voor het alternatief twee gekozen, omdat daarmee een ziekenhuis tot stand kan komen voor de gemeenten Hendrik Ido Ambacht en Zwijndrecht. Dit is vanuit het oogpunt van spreiding van ziekenhuisvoorzieningen meer verantwoord is dan handhaving van het kleine ziekenhuis te Sliedrecht.' Dit betekende dus dat het Gemeenteziekenhuis te Sliedrecht de deuren zou moeten sluiten. Dit alternatief kwam overeen met het advies van het College voor ziekenhuisvoorzieningen. 'In dit geval houdt de beslissing in: een duidelijke afspraak en samenwerking met het Gemeenteziekenhuis te Dordrecht om de continuïteit en kwaliteit van de zorg te handhaven. Door sluiting van het ziekenhuis te Sliedrecht blijft het aantal bedden in de regio nog met ongeveer 40 boven de 3,7‰ norm.'²⁰ Volgens persberichten is het besluit destijds om 'politieke redenen' genomen. Er is 'ontzettend gelobbyd'. Enige dagen voordat Gardeniers haar besluit zou nemen 'lag de situatie volkomen anders': geen nieuwbouw in Zwijndrecht en het openhouden van het ziekenhuis in Sliedrecht.²¹ Dat enkele dagen later het omgekeerde bereikt werd, mag men dan ook een puike prestatie noemen. Ondanks het gunstige besluit werd al snel duidelijk door de Gedeputeerde Staten duidelijk gemaakt dat men tot 1989 geen

budget vrij kon maken voor de bouw van een nieuw ziekenhuis in de Zwijndrechtse Waard. Kortom, een nieuwe bouwstop. Echter, een jaar later werd duidelijk dat de bouw van het nieuwe ziekenhuis op een hoge plek in een regionale prioriteitenlijst was geplaatst, waardoor men alsnog eerder zou kunnen beginnen. Toen werd het wederom stil rondom het project.

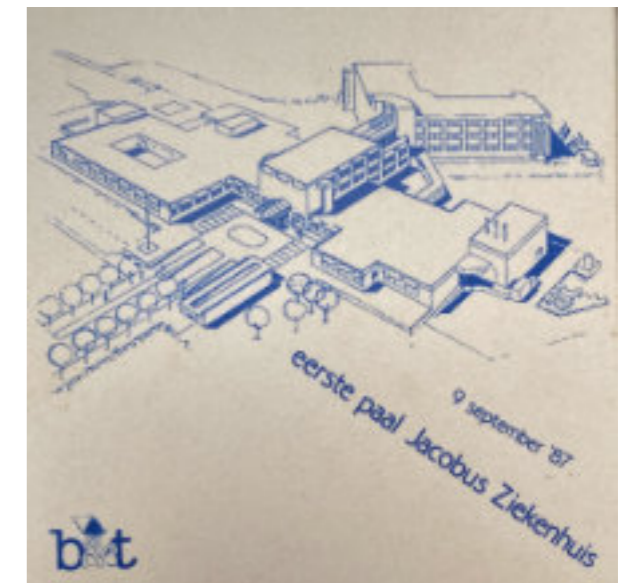
Burgemeester Pijl Hogeweg (met pijp) en de heren Wevers en De Haan van het Rooms-katholieke Ziekenhuisbestuur kijken naar de maquette van het nieuwe ziekenhuis in Zwijndrecht. Collectie RAD.

Eerste paal

Het jaar 1985 begon weinig hoopvol. In maart werd een motie van de Zwijndrechtse gemeenteraad opgesteld, waarin men aandrang de hoge prioriteit van het ziekenhuis te handhaven. Inmiddels gonsde het van de geruchten dat de landelijke regering de provincie had 'overruled'. De bouw van een nieuw ziekenhuis in Zoetermeer zou de voorrang genieten. Burgemeester Pijl-Hogeweg sprak dan ook de vrees uit dat 'van uitstel van een ziekenhuis in Zwijndrecht afstel kan komen'.²² De motie werd direct naar de staatssecretaris verzonden. Ook het Actiecomité liet weer van zich horen. Zo reisde een delegatie naar Den Haag om daar maar liefst veertigduizend handtekeningen aan te bieden aan de Commissie voor Volksgezondheid. Ook plaatste de groep een grote advertentie in de NRC in juni. De verslaggever van die krant suggereerde dat er een enorme lobby van 'de KVP-bloedgroep' zou zijn geweest, hetgeen de 'zagsman' bevestigde.²³ Een jaar later kreeg de gemeente van de toenmalig staatssecretaris van volksgezondheid, drs. J.P. van der Reijden, de definitieve bouwvergunning van een

nieuw 'Rooms-katholiek ziekenhuis.' Het ziekenhuis zou 170 bedden tellen.²⁴ 'Ik zal bevorderen dat mijn beslissing inzake de nieuwbouw van het R.K. Ziekenhuis te Zwijndrecht U zo spoedig mogelijk bereikt', schreef Van der Reijden aan het bestuur van het Rooms-katholieke ziekenhuis in Dordrecht.²⁵ Eindelijk was de kogel door de kerk. De soap eindigde na bijna twintig jaar steggelen. Er werd een prijsvraag uitgeschreven voor de naam van het nieuwe ziekenhuis. T. Wilmering uit Zwijndrecht won met de naam 'Jacobusziekenhuis', waarmee verwezen werd naar de rooms-katholieke signatuur van het oorspronkelijke ziekenhuis in Dordrecht.

Op 9 september 1987 werd de eerste paal geslagen. Zeven maanden later werd het hoogste punt bereikt. Twee mijlpalen! Anderhalf jaar later was het ziekenhuis gereed.²⁶ Een grote verhuizing volgde: '55 patiënten (van wie zes ernstig zieken) en twee couveusebaby's werden gisteren per 'verhuiswagen' van het oude Dordtse rk-ziekenhuis aan de Houttuinen naar het nieuwe Jacobusziekenhuis in Zwijndrecht gereden. De verhuiswagens van het Rotterdamse bedrijf Nijman reden in totaal vijf keer op en neer. Op de gevoelens van weemoed bij het personeel, sommige patiënten en ook de omwonenden na, verliep de verhuizing zonder problemen'.²⁷

Ter gelegenheid van het slaan van de eerste paal op 9 september 1987 werd speciaal een tegel ter herinnering uitgegeven. Collectie HVZ.

Jong en oud namen deel aan de fietstocht naar de Dordtse ziekenhuizen. Collectie HVZ.

In 1985 bood het Actiecomité een petitie aan in Den Haag ondertekend door ruim 40.000 inwoners. Collectie Historisch Genootschap H-I-A.

Patiënten worden 'verhuisd' naar de nieuwe locatie. Collectie RAD.

In beweging

Enkele jaren later, op 1 januari 1991, fuseerden het Refaja-ziekenhuis en het Jacobusziekenhuis. 'De ziekenhuizen hebben ruim 600 bedden. Als de fusie rond 1995 geheel is voltooid, zijn dat er nog 550. Oud-staatssecretaris Van der Reijden stond aan de wieg van de fusie. Hij verbond aan de bouw van het Jacobusziekenhuis in Zwijndrecht en de uitbreiding van de polikliniek van de Refaja de eis tot samengaan,' citeerde het *Algemeen Dagblad* de staatssecretaris in oktober 1990.²⁸ En dit bleek niet de laatste samensmelting. Zo vond er in 1999 opnieuw een fusie plaats, nu tussen de Refaja-Jacobus ziekenhuizen en het Merwedeziekenhuis (dat eveneens na een fusie was ontstaan tussen het Gemeente ziekenhuis Dordrecht en het Gemeente ziekenhuis Sliedrecht). Zij gingen samen onder de naam Albert Schweitzerziekenhuis, waarvan de locatie Dordtwijk de belangrijkste werd.

De 'beddenreductie' moet genoemd worden als oorzaak van alle voornoemde fusies, ofwel het aantal bedden per duizend inwoners. Uiteindelijk was dit ook één van de redenen, naast de uitbreiding van locatie Dordtwijk in 2008, voor de sluiting van het Refaja-ziekenhuis in 2016. Vier jaar later kreeg ook de locatie Zwijndrecht met grote veranderingen te maken. Het werd duidelijk dat men in dit ziekenhuis voortaan alleen nog maar dagbehandelingen wilde uitvoeren. Grote ingrepen werden naar Dordrecht verplaatst, zodat het ziekenhuis in Zwijndrecht eigenlijk meer tot 'dagcentrum' werd

gedegradeerd. Dit besluit werd vier maanden later alweer deels teruggedraaid.²⁹

Daarmee raakt de veelbewogen geschiedenis van het ziekenhuis in de Zwijndrechtse Waard de hedendaagse tijd. Ongetwijfeld zullen in de toekomst nieuwe veranderingen komen, immers blijft de ziekenzorg altijd in beweging. De tijd zal het leren.

Jacobusziekenhuis van boven in het begin jaren 90. Collectie Kees Popijus.

De groeten uit Zwijndrecht! Een ansichtkaart met enkele typisch Zwijndrechtse bouwwerken. Rechtsboven het pad naar het Jacobusziekenhuis. Collectie HVZ.

Noten

1. Het minister van Binnenlandse Zaken, waaronder volksgezondheid destijds viel, telde tijdens het kabinet-Thorbecke twee ministers: Dr. Mr. J. R. Thorbecke (4 januari 1871 - 4 juni 1872) en minister a.i. Mr. P. Ph. van Bosse (liberaal) (4 juni 1872 - 6 juli 1872).
2. *Dordrechtsche Courant*, 8 oktober 1909.
3. Auteur onbekend, 'Achtttiende eeuwse ziekenhuisje aan Slagveld', alleen voor lijders aan besmettelijke ziekte, *de Dordenaar*, 13 september 1985.
4. *Dordrechtsche Courant*, 10 januari 1938.
5. K. Brinkman, *Geus gevreesd en Spaans benauwd* (Alblasserdam 2006), blz. 50, 53.
6. W. de Graaf-Valk, 'De grenzen van Ambacht voor en na 1832', in *Swindregt Were* (2017) jrg. 31, nr. 1, blz. 18.
7. Zie ook: M.M. de Jongh, 'Drie generaties wagenmakers in Zwijndrecht. De families Francois en Van Rijs', in *Swindregt Were* (2018) jrg. 32, nr. 2.
8. T. Gras, *Water scheidt, water bindt. Onderweg naar steeds betere ambulancezorg in Zuid-Holland-Zuid* (Grave 2012), blz. 37.
9. *Dordrechtsche Courant*, 26 mei 1924.
10. *Dordrechtsche Courant*, 25 mei 1925.
11. *Het Vaderland*, 8 juli 1903.
12. *Nieuwe Vlaardingsche Courant*, 13 mei 1916.
13. Speech Hogeweg in: *Mededelingen van het Zuidhollandse Vereniging 'Het Groene Kruis'*; december 1952, blz. 2-4; *Dordrechtsch Nieuwsblad*, 13 november 1952.
14. Het rapport *Commissie Nieuwbouw van het Groene Kruis Hendrik Ido Ambacht en Oostendam* uit oktober 1970 gaf de eerste aanzet tot deze modernisering. Rapporteurs waren: J. P. Jongeneel (huisarts), H. G. M. Lap en J. W. D. Oldenborgh. Het rapport oordeelde dat grote veranderingen moesten komen bij een vijfde huisarts in Hendrik-Ido-Ambacht: 'Het huidige gebouw is voldoende zolang er vier huisartsen in het dorp zijn.'
15. *Hier Zwijndrecht*, 21 mei 1986.
16. *Politiek Ambacht: een schets van het politieke landschap van 1918-2018*, blz. 16; *Het Zuiden*, 24 april 1970
17. A. Verseveldt, 'Maar mevrouw', in de rubriek: 'Terug in de tijd', *Weekblad De Brug*, 2 mei 2018.
18. W. Laros e.a., 'Elke dag beter', in *Het Albert Schweitzer ziekenhuis: van toen naar nu* (2008), blz. 104-5.
19. Tweede Kamer, zitting 1979-1980, Aanhangsel 1701.
20. Tweede Kamer, zitting 1981-1982, 17494, nr. 1, blz. 42 (7 juli 1982).
21. *NRC*, 28 augustus 1982.
22. *Het Vrije Volk*, 1 maart 1985.
23. *NRC*, 20 juni 1985.
24. *Trouw*, 5 februari 1986. Van der Reijden nam begin februari 1986 al een positief principebesluit.
25. De brief van de staatssecretaris werd gepubliceerd in *De Zwijndrechtse Combinatie*, 12 februari 1986.
26. Zie ook: *Jacobus Ziekenhuis, informatiekant* (november 1988). Uitgave van het R.K. ziekenhuis Dordrecht.
27. *Het Vrije Volk*, 22 september 1989.
28. *Algemeen Dagblad*, 5 oktober 1990.
29. *Algemeen Dagblad, regio Dordrecht*, 7 maart 2022.

Dood en verderf. Ziekten in Zwijndrecht (1830-1930)

Maurice de Jongh

De mensheid is sinds zijn bestaan al vele keren geconfronteerd met verschrikkelijke ziekten en epidemieën. Over de vroegste geschiedenis, de prehistorie, kunnen we slechts gissen, immers ontbreken daarvoor de geschreven bronnen. Uit de tijd van de geschreven bronnen, de historie, weten we wat betreft ziekten veel meer. Vooral over de Zwarte dood, of te wel de pest, is door de eeuwen heen veel geschreven. In het midden van de veertiende eeuw bereikte deze 'Gods gave' via de handelsroutes uit het Midden-Oosten de Italiaanse stadsstaten. Van daaruit verspreidde de pest zich over grote delen van Europa. Ook Nederland, dat toen nog uit een aantal zelfstandige gewesten bestond, bleef niet onaangeroerd. Naar schatting stierf twintig tot veertig procent van de Europese bevolking. Het ging om tientallen miljoenen mensen. En daarmee was de kous niet af. In de drie eeuwen die volgden, bleef de pest steeds weer terugkomen. Gemiddeld één maal per decennium sloeg zij toe, zaaide zij dood en verderf en verdween vervolgens weer net zo snel als zij gekomen was. Het was een stille maar keiharde moordenaar. Vooral grote steden moesten het ontgelden. Zo werd Dordrecht in 1636-1637 getroffen door de builenpest. Een jaar eerder had ook de stad Leiden de volle laag gekregen. Naar schatting stierven meer dan 3500 inwoners van Dordrecht, ruim twintig procent van de totale bevolking. Het was de heftigste uitbraak in deze stad.¹ Of ook het daartegenover gelegen Zwijndrecht geraakt werd, is niet bekend. Pas vanaf de negentiende eeuw komen we ziekten en epidemieën tegen in onze gemeente: 'Niet onvermeld mag blijven, dat ook te Zwijndrecht meermalen ernstige tijden, of wilt gij liever, ernstige ziekten zijn geweest en hebben geheerscht. Na den grooten Wereld-Oorlog (1918) heerschte hier de Spaansche griep; na de Fransch-Duitschen Oorlog (1870) heerschte hier in erge mate de pokken en voor dien

ook wel. Na dien heerschte zeer ernstig meermalen de cholera, vooral omstreeks 1830, toen de heer Stoop hier Burgemeester was', aldus G. Los in 1930.² Maar, waren deze epidemieën echt zo heftig? Tijd om dit uit te zoeken! Dit doen we door de kranten er op na te slaan en een duik te nemen in de officiële verslagen van de overheidsinstanties.

Eerste vermeldingen

De eerste aanwijzingen van een besmettelijke ziekte in Zwijndrecht vinden we in kranten uit het jaar 1832. In het *Algemeen Handelsblad* van 4 september dat jaar lezen we; 'Ook te Zwijndrecht en andere dorpen der provincie Zuid-Holland is zij aanwezig'. Met 'zij' wordt in dit geval de cholera bedoeld. In hetzelfde bericht staat namelijk ook dat vooral grote steden als Amsterdam, Delft, Gouda en Dordrecht door deze ziekte getroffen werden. Volgens een rapport over de cholera stierven er dat jaar vijf inwoners van Zwijndrecht en het jaar daarop nog eens zes.³ In 1847 was het weer raak: 'De omstreken dezer stad [Rotterdam], voornamelijk in het overmaassche, Charlois, Zwijndrecht, enz., worden thans door ziekten geteisterd. Vele gevaarlijke koorts en typhus heerschen daar in een' ergen graad, zoodat de landlieden gebrek aan volk hebben, om de nog op het land staande vruchten en oogst binnen te halen.'⁴ Ongetwijfeld had deze situatie te maken met de aardappelziekte, een schimmel die zich vanaf 1845 door heel Europa verspreidde en vele oogsten vernietigde.⁵ Voor een plattelandsgemeente als Zwijndrecht had dit enorme consequenties. Mislukte oogsten leidden tot minder inkomsten en minder voedsel. Honger en armoede volgden al snel. Dit waren uiteraard de perfecte omstandigheden voor allerlei ziekten, die op die manier keihard konden toeslaan onder de reeds verzwakte bevolking. Naar schatting stierven dat jaar 82 mensen aan allerlei

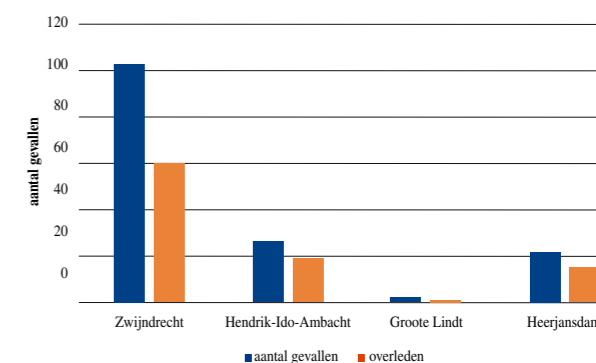
ziekten, zoals de cholera en de typhus. Ook in Hendrik-Ido-Ambacht en Heerjansdam heersten deze ziekten. De tijden moeten dan ook zo heftig zijn geweest, dat het gemeentebestuur in Zwijndrecht besloot tot de afschaffing van de regel om de klok te luiden bij een sterfgeval of een begrafenis. Dit gebeurde op aandringen van de vrouw van burgemeester Stoop, die 'dit luiden te aandoenlijk vond en haren man verzocht dit ernstige weemoedige niet meer te doen plaats hebben'.⁶

Cholera

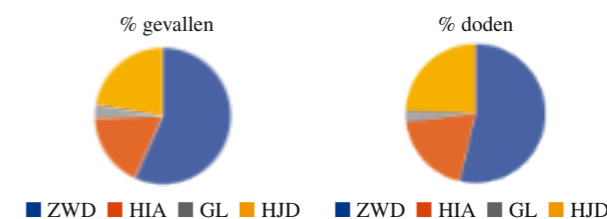
Tussen 1853 en 1855 had Zwijndrecht ieder jaar te maken de cholera. Het ging in totaal om elf sterfgevallen. In december 1858 was er echter een grote uitbraak in onze gemeente. Zo lezen we dat C. de B. (de Bont?) een boete van drie gulden kreeg of een gevangenisstraf van één dag, omdat hij een aan de bovendorpel van zijn huisdeur gevestigd papier had weggehaald.⁷ Hierop stond de naam van de besmettelijke ziekte genoemd, die op dat moment in zijn huis heerste. We zien dus dat men wanhopig probeerde de ziekte, die sluipende was in de Zwijndrechtse straten, in te dammen door de lijders in isolatie te plaatsen. Echter, dit mocht niet baten. Zo lezen we in een krantenbericht van een jaar later: 'Gelukkig is de cholera-epidemie uit deze streken genoegzaam geweken; alleen te Ridderkerk blijft die aanhouden. [...] Charlois, Poortugaal en Zwijndrecht zijn de gemeenten waar die ziekte het hevigst heeft gewoed. Te Zwijndrecht bezweken er, op eene bevolking van ruim 4000 zielen, ruim 60 lijders.'⁸ Volgens deze bron had onze gemeente dus een behoorlijk zwaar jaar achter de rug. Hierbij moet wel een kanttekening gemaakt worden. Het inwoner-aantal dat hier genoemd wordt, is namelijk schromelijk overdreven. Uit andere bronnen blijkt dat in die tijd ongeveer tweeduizend mensen in Zwijndrecht woonden.⁹ In ditzelfde artikel wordt overigens medegedeeld dat in Heerjansdam op 'eene dag zeven [lijders werden] begraven'. En verderop staat: 'De buurt, genaamd Develsluis, [werd] vooral zwaar geteisterd. Er zullen iets meer dan 20 huizen staan, en in dien omtrek zijn er 18 menschen gestorven, 20 kinderen verloren vader of moeder, 7 werden hierdoor ouderloos.' De cholera was dus in de gehele Zwijndrechtse Waard actief.

In de grafieken is dit ook duidelijk terug te zien. Heerjansdam had een zelfde hoeveelheid gevallen/ziekten en doden als Hendrik-Ido-Ambacht, terwijl de bevolking een derde deel kleiner was (zie grafiek 2). Procentueel gezien sloeg de cholera zelfs harder toe in Heerjansdam. Tegelijkertijd zien we dat de ziekte in de jaren 1858 en 1859 in Zwijndrecht de meeste schade aanrichtte en dat de gemeente Groote Lindt nagenoeg onaangestast bleef. Je zou verwachten dat, nu Zwijndrecht inmiddels een paar keer door allerlei ziekten getroffen was, men voorbereid zou zijn op nieuwe uitbraken. Niets was minder waar.

Grafiek 1.

Grafiek 2.

Twee grafieken over de cholera-uitbraak van 1859. In grafiek 1 zien we het aantal gevallen per dorp links en het aantal overledenen rechts. In grafiek 2 is gekeken naar het aantal gevallen en doden per dorp ten opzichte van het totaal aantal gevallen/doden in de Zwijndrechtse Waard.

Nog meer cholera

Het jaar 1866 was voor de gemeente Zwijndrecht een heftig jaar met overwegend negatief nieuws. Uiteraard waren er ook mooie berichten. Zo was een deel van de spoorweg richting Rotterdam inmiddels voltooid en kon men een begin maken met de spoorbrug over de Oude Maas. Het spoor kon ondertussen al gebruikt worden en dat was goed voor de handel. Zo lezen we in de *Dordrechtsche Courant* van 12 mei het bericht dat

‘de eerste wortelen voor de rekening van de heeren Spiers & Zoon te Rotterdam, door D. Los Gzn te Zwijndrecht, naar Engeland [zijn] gezonden.’ Twee maanden later werden ook ‘de eerste ajuin van Zwijndrecht over Rotterdam naar Engeland vervoerd.’¹⁰ Beide berichten geven aan dat de handel voor tuinders weer aantrok en dat er waarschijnlijk ook gretig van de spoorweg gebruik werd gemaakt. Daarnaast was er in juni het nieuws van het jubileum van burgemeester A. Stoop JAZn., die na 23 jaar dienst afscheid nam van de gemeente Zwijndrecht. Kort daarop werd zijn opvolger, de heer Brouwer, geïnstalleerd. Memorabele gebeurtenissen. Daar hield het positieve nieuws echter op.

Halverwege maart werd Zwijndrecht opgeschrikt door een geval van de veetyphus.¹¹ Het was niet de eerste gemeente in Nederland, ook elders op de Zuid-Hollandse eilanden was deze ziekte gesignaleerd. Het bijzondere aan dit geval was echter dat het hier slechts één koe betrof, die afgezonderd van de andere dieren leefde. Veehouder Pieter van Epenhuysen, bij wie het voorval plaatsvond, was dan ook zeer verbaasd. Uiteraard deed hij direct aangifte bij burgemeester en wethouders en de koe werd niet alleen onteigend, maar ook afgemaakt. Vervolgens werd de huid ingekerfd en met ongebluste kalk bestrooid. Daarna werd de koe begraven. Uiteraard werd het geval direct bekend gemaakt in de landelijke kranten, zodat veehouders in de wijde omgeving rekening konden houden met deze ernstige ziekte. Iedereen hield de adem in. Een grote ramp dreigde. Toch bleef het bij dit ene geval. De veetyphus bezocht Zwijndrecht dat jaar niet nog een keer.

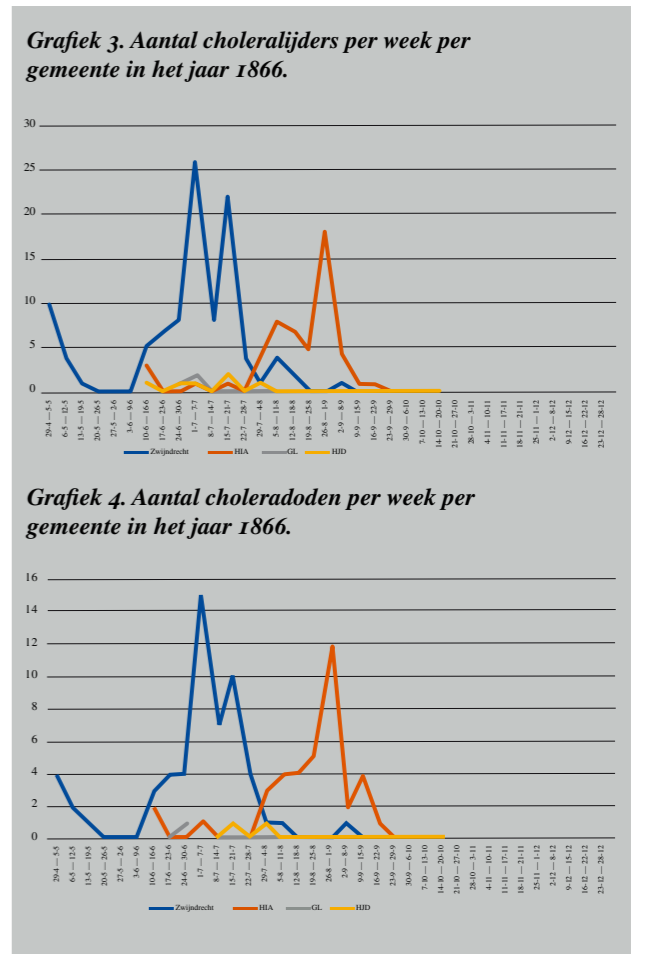
Dat betekende niet dat de ellende voorbij was. Nauwelijks twee maanden later kreeg Zwijndrecht met de volgende ramp te maken. Op 28 april werd bekend gemaakt dat ‘De gemeenteraad van Zwijndrecht heeft besloten de kermis dit jaar niet te doen plaats hebben.’¹² Deze beslissing kwam niet uit de lucht vallen. Juist in die week werd bekend gemaakt dat de cholera in de gemeente was gesignaleerd: tien gevallen, waarvan vier met dodelijke afloop.¹³ In de twee weken die volgden, overleden nog eens drie personen. Het interessante is dat juist in die eerste week Zwijndrecht na Rotterdam en Delfshaven het hoogste aantal

cholera-gevallen kende. Het was dus een brandhaard. Omdat één van de slachtoffers later verklaarde dat zij die week Rotterdam had bezocht,¹⁴ is het goed mogelijk dat de besmettelijke ziekte via die weg ook in Zwijndrecht terecht gekomen was. In ieder geval was het kwaad geschied; de eerste doden waren een feit. Toch zette de cholera na die eerste drie weken niet direct door. Pas in juni sloeg de ziekte opnieuw toe en deze keer veel harder. Tot en met eind juli waren er 81 gevallen, waarvan 45 geleid hadden tot de dood. De week van 1 juli tot en met 7 juli was het hoogtepunt met 26 zieken, waarvan 15 het met de dood moesten bekopen. We kunnen stellen dat de ziekte de Zwijndrechtse gemeenschap keihard trof. En dit lezen we ook terug in de kranten. In de *Dordrechtse Courant* van 18 juli 1866 staat geschreven, dat men een commissie gevormd had om ondersteuning te verlenen aan de ‘choleralijders en hunne overblijvende hulpbehoevende betrekkingen.’¹⁵ De commissie zag het als belangrijkste doel om diegenen, die door de cholera getroffen waren en dus in afzondering leefden, van liefdadigheid te voorzien. Onder meer zamelden de commissieleden etenswaren en spullen in om de getroffen een hart onder de riem te steken. De commissie bestond uit J. Hey, W. Vogel, D. van Pelt, L. Vogel en J. Schouten. Dat het niet direct storm liep, blijkt uit een bericht dat vijf dagen later in de krant verscheen: ‘Hoe kan het mogelijk wezen dat er nog enkele notabele ingezetenen zijn, welke weigeren iets bij te dragen aan de Cholera-Commissie tot onderstand voor hare arme lijdende natuurgenooten!!!!’, aldus een anonieme afzender.¹⁶ Dit bericht doet ons vermoeden dat er een soort tweedeling in de gemeenschap was, namelijk tussen rijk en arm. En dit vermoeden wordt bevestigd door een krantenbericht van een maand eerder. Op 7 juni werd namelijk afscheid genomen van burgemeester, tevens secretaris, A. Stoop.¹⁷ Voor dit gedenkwaardige moment waren de leden van de gemeenteraad, de gemeenteontvanger en de predikant uitgenodigd, evenals leden van het kerk- en armenbestuur en de hoofdonderwijzer van de gemeente. Bij deze gelegenheid kreeg de burgemeester een fraaie pendule en twee candelabres aangeboden. Het was dus nogal een feest. Waar een groot deel van de bevolking in grote angst en/of in afzondering leefde,

had de elite het druk met andere zaken. Een groter contrast bestaat er bijna niet. Het besluit voor dit feest wordt nog moeilijker uit te leggen, zo blijkt uit het volgende bericht van 30 mei: ‘Zijne Majesteit de Koning heeft den wensch te kennen gegeven, dat, uithoofde van de thans min of meer heerschende cholera, geene openbare feestplegtigheden plaats zullen hebben ter gelegenheid van den verjaardag van H.M. de Koningin, op den 17den juniij aanstaande.’¹⁸ Kortom, uit respect voor het leed van de bevolking en uit angst voor verdere verspreiding besloot de Koning de festiviteiten af te blazen, maar blijkbaar vonden de notabelen in Zwijndrecht dit niet nodig – hun feestje moest doorgaan. Zij werden niet of nauwelijks besmet en hadden ook weinig oog voor de minderbedeelden. We kunnen de algehele houding van het Zwijndrechtse bestuur dan ook op zijn minst laconiek noemen.

Werd er dan wel wat gedaan aan ziektebestrijding? Jazeker. Zo presenteerde de landelijke overheid een pakket aan maatregelen, die door alle gemeenten moest worden uitgevoerd. Er werd een folder, die was opgesteld door de vooraanstaande dokter Bleeker, naar de gemeenten gebracht. Daar werden deze brochures zoveel mogelijk uitgedeeld onder de bevolking. In Zwijndrecht werd het uitstellen van de kermis als belangrijkste wapenfeit gezien. Ook was er een lokaal ingericht waar de choleralijders verpleegd konden worden. Er was een cholera-commissie, hoewel deze in Zwijndrecht meer op liefdadigheid was gericht dan op het naleven van de regels. In Hendrik-Ido-Ambacht had men ook zo’n commissie, bestaande uit maar liefst 10 leden. Bovendien werden de inwoners daar zoveel mogelijk op de folder geattendeerd, iets wat ook gold voor de gemeenten Heerjansdam en Groote Lindt. Ook kwam er in Hendrik-Ido-Ambacht een onderzoek naar alle stinkende riolen, sloten en mestverzamelings. Op die manier probeerde men dus in de Zwijndrechtse Waard de cholera het hoofd te bieden. Overigens, tijdens deze epidemie in Zwijndrecht gebeurde ook nog iets curieus. Het was aanleiding voor vele kranten om erover te berichten: ‘In het naburige Zwijndrecht doet zich, naar men ons mededeelt, het zonderlinge geval voor, dat aan den straatweg naar Rotterdam in een tuin, welke twee huizen van elkander scheidt, waarvan in het eene

verscheidene personen aan de cholera zijn overleden, terwijl zich in het andere geenerlei geval aan die ziekte voorgedaan heeft, een moerbezenboom staat, wiens eene helft, gekeerd naar den kant van het huis waarin de epidemie verscheidene slagtoffers geëischt heeft, geheel verdord is, terwijl de andere helft in volle wasdom staat’.¹⁹ Een wonder van de natuur? We zullen het nooit weten. In ieder geval was de uitbraak van de cholera in Zwijndrecht op dat moment inmiddels over het hoogtepunt heen (zie grafiek 3 en 4). Dit in tegenstelling tot Hendrik-Ido-Ambacht. Hier moest de piek nog komen. Tussen 29 juli en eind september waren daar maar liefst 48 slachtoffers, waarvan 35 het niet overleefden. Pas toen verdween de cholera, zij het tijdelijk. Eind augustus van het daarop volgende jaar overleed opnieuw iemand in Zwijndrecht aan de cholera. Een tweede geval werd op 19 september waargenomen, maar deze persoon overleefde de ziekte. In Hendrik-Ido-Ambacht stierven dat jaar vier mensen. Toen brak eindelijk een rustigere periode aan.

Pokken

Toch werden de kermissen in Zwijndrecht een paar jaar later weer uitgesteld. Dit keer was een uitbraak van de pokken de boosdoener.²⁰ Deze ziekte verspreidde zich tijdens de Frans-Duitse Oorlog door heel Europa. Hoewel er meer dan 23.000 mensen in Nederland stierven, is er over Zwijndrecht niet veel bekend. Het feit dat men de kermis uitstelde, geeft aan dat de pokken ook in deze contreien heerste. En we vinden meer aanwijzingen in de kranten en jaarverslagen. Zo lezen we op 23 maart 1871, dat een werknemer van de spoorlijn tussen Dordrecht en Rotterdam, besmet geraakt was met een ziekte, waarschijnlijk de pokken. Aangezien deze man niet uit Zwijndrecht kwam, wist hij echter niet bij wie hij terecht kon. Nadat een collega van hem had rondgevraagd, onder meer bij zowel het gemeentel- als armenbestuur, maar hij steeds werd doorverwezen naar andere instanties, besloot de zieke zelf het hele dorp door te lopen op zoek naar hulp. Uiteindelijk kwam hij bij een dokter terecht, die direct de diagnose pokken stelde. De schrijver van het 'ingezonden stuk' had geen goed woord over voor alle betrokkenen, aangezien op die manier de gehele Zwijndrechtse bevolking aan de ziekte was blootgesteld.²¹ Dat niet iedereen het zo nauw nam met de pokken, blijkt uit een ander bericht, slechts enkele dagen vóór dit geval: 'Te Zwijndrecht zijn de ingezeten voorbeeldeloos nalatig in de inënting; van een aangeboden kosteloze gelegenheid heeft niemand gebruik gemaakt.'²² Uit het *Verslag aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezicht in het jaar 1871*, gepresenteerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), kunnen we opmaken dat in dat jaar 78 inwoners van Zwijndrecht aan de pokken overleden, of te wel 1 op de 37 inwoners. Interessant is, dat in dit verslag ook een verband wordt gelegd met de lage vaccinatiegraad: 'Vergelijkt men de verhouding van de bevolking tot het getal vaccinatiën, in 1866-1871 in deze gemeenten [waaronder Zwijndrecht] verrigt, met die in het overige der provincie, dan blijkt dat in die gemeenten minder werd gevaccineerd dan in het overige van Zuidholland.'²³ Ook over één van de mogelijk bronnen was dit verslag duidelijk. Zo werd in 1870 al gewaarschuwd dat 'de algemeene

mestvaalt te Zwijndrecht, waarop jaarlijks de aandacht van het gemeentebestuur wordt gevestigd, is nog niet uit de bevolkte kom der gemeente verwijderd. In het voorjaar wordt op het zoogenaamde marktplein, gedurende eenigen tijd mest gelost, zoodat deze openbare weg [...] alsdan als 't ware geheel daarmede bedekt is. Niet alleen is het jaarlijksch sterftcijfer dezer gemeente groot, maar cholera en typhus rigten, bij het voorkomen dezer ziekte te Zwijndrecht, steeds grotere verwoesting aan.'²⁴ En dit klopt ook, in dat jaar stierven vijf mensen aan de typhus. Echter, een jaar later bleek deze 'mestvaalt' nog gewoon op dezelfde centrale plek in het dorp te liggen, tot groot ongenoegen van de inspecteurs. Het gevolg is bekend: 78 doden aan de pokken. Pas een jaar later had de gemeenteraad ingegrepen en een terrein buiten de bebouwde kom gekocht, bestemd als los- en laadplaats voor de mest. In dat jaar stierven nog eens vijftien mensen aan de pokken en nog eens drie aan de typhus. De ingreep bleek succesvol: in 1873 overleed niemand aan de pokken. De epidemie was gaan liggen.

Weer de Cholera

Meer dan twee decennia bleef de Zwijndrechtse Waard gespaard van grote uitbraken van de cholera. Toch was het in 1892 weer raak. Op 7 september overleed een zeventigjarige man aan de zeer besmettelijke ziekte. Uit voorzorg werd zijn woning ontsmet en de inboedel vernietigd. Ook alarmeerde men direct de scholen en werden er maatregelen genomen, zoals het ontsmetten van de urinoirs en privaten. Dit mocht niet baten. Een week later viel een tweede slachtoffer. Het ging om een tienjarig meisje.

Op 25 september was het weer raak: 'Gisteren avond deed zich in een gezin alhier een geval van cholera-achtigen aard voor bij een kind. Alvorens den nacht in te gaan, haalde de vrouw zelve nog wat cognac of rum in huis om dit het kind in thee toe te dienen. Gedurende den nacht werd zij zelve door de ziekte aangetast, en wel zoodanig dat zij reeds heden morgen is overleden. Het lijk is heden ochtend te 7 ure naar het lijkenhuis overgebracht, terwijl in de woning terstond alle desinfectie-maatregelen zijn toegepast.'²⁵ en dag later werd

bekend gemaakt dat ook het kind helaas overleden was. En dit was niet het laatste geval. We lezen in de *Dordrechtsche Courant* van 28 september over een nieuwe uitbraak. Het ging hierbij om een 'onbekend persoon', besmet met de cholera, die met een roeiboot vanaf Werkendam naar Zwijndrecht was verplaatst. Vervolgens was hij ter verzorging naar zijn woning gebracht, alwaar hij was overleden. Echter, hier had men een wettelijke overtreding begaan. Sinds de Wet Voorziening Besmettelijke Ziekten uit 1872 waren gemeenten verplicht om besmette personen, die niet in de desbetreffende gemeente woonachtig waren, op te vangen totdat de periode van isolatie voorbij was.²⁶ Dit betekende dat besmette personen niet zomaar op eigen houtje terug naar huis mochten reizen, laat staan dat zij door derden geholpen werden. Er kwam dan ook een officieel onderzoek. Hieruit bleek dat de werkmans Van Dam, 'die den 28 dezer [maand] zoo geheimzinnig in de gemeente is ingevoerd en aldaar aan cholera is overleden, des morgens te 4 uur door eenige zijner kameraden met een roeiboot van de baggermachine Merwede, liggende in de Nieuwe Merwede onder de gemeente Sliedrecht, naar Zwijndrecht is overgebracht.'²⁷ Meerdere mensen hadden dus de wet overtreden. Het verhaal kreeg dan ook een staartje. Zo stuitte men op grote problemen toen het lijk van Van Dam naar het lijkenhuis verplaatst moest worden. Een grote menigte, bestaande uit honderden personen, probeerde dit te voorkomen. Zij weigeren de baar te dragen. Zelfs toen er 'een groote belooning' beloofd werd, was niemand genegen de dode weg te brengen. Het was aan burgemeester De Bruïne te danken dat de situatie niet uit de hand liep. Hij was snel naar huis gegaan om zijn ambtsketen te halen. Terug bij de woeste menigte gekomen, wist hij, door kalm en beleidvol op te treden, de gemoederen tot bedaren te brengen. Zo kon de baar alsnog worden verplaatst. Waarom de menigte zich zo verzette tegen de plaatselijke autoriteiten, is niet te achterhalen. Ongetwijfeld zal het te maken hebben met het feit dat er een officieel onderzoek had plaatsgevonden, immers was de heer Van Dam 'illegaal' verplaatst. Voor de naasten van het slachtoffer zal dit als onmenselijk hebben gevoeld en dit leidde tot woede en onbegrip. Overigens, dit was niet het laatste

slachtoffer. In de tweede week van oktober was er nog een besmetting bij een negenjarig meisje. Gelukkig overleefde zij de ziekte. Ook in Hendrik-Ido-Ambacht sloeg de cholera toe in die week. Daar werden vier gevallen gemeld, waarvan in ieder geval twee kinderen. Eén van hen overleed niet veel later, terwijl het andere kind uiteindelijk herstelde.

Een jaar later stak de ziekte weer de kop op. Dit keer sloeg de cholera toe in het buurtschap Groote Lindt. Op 10 september 1893 werd de eerste dode als gevolg van de cholera gemeld. Het ging om een oudere vrouw. Tien dagen later had de cholera zich verder in het buurtschap genesteld. In een vissersgezin waren een vader en drie kinderen met de ziekte besmet. Het bleek te gaan om het gezin van Dingeman van Breugel. Een dag later waren de drie kinderen reeds overleden, terwijl hijzelf nog steeds in kritieke toestand verkeerde. Het ontsmetten van het huis was bovendien lastig, omdat zijn vrouw in het kraambed lag. Inmiddels greep de cholera verder om zich heen. Bij de burens waren de eerste slachtoffers gevallen. Het ging om de vrouw en moeder van Cornelis van Breugel, een broer van Dingeman. Binnen vijf dagen zouden zij beiden overlijden. Op 24 september werd ook bij een tweejarige dochter van Pieter de Roos, een zwager van Cornelis en Dingeman, cholera geconstateerd. Niet veel later bleek een kind van Cornelis van Breugel te zijn overleden. Dit kind was ondergebracht bij Paulus van Breugel, een andere broer, om juist te voorkomen dat de cholera dit kind te pakken zou krijgen. Helaas mocht dit niet baten. Bovendien zorgde het voor verdere besmetting in het gezin van Paulus. Al snel waren ook zijn vrouw en kind ziek. Ook bij Eeuwout Timmers, die tegenover de besmettingshaard woonde, was de achtjarige dochter Cornelia Hendrika inmiddels besmet. Zij zou de ziekte niet overleven. Dat de cholera zich in dit gezin niet verder verspreidde, mag een wonder genoemd worden. Immers, deze familie bestond uit niet minder dan tien personen en zij woonden in een oud klein huisje. Halverwege oktober was de cholera ineens verdwenen en kon een balans worden opgemaakt: derien gevallen, waarvan acht met dodelijke afloop.²⁸ Binnen een maand was het dorp totaal ontworcht.

Spaanse Griep

De Spaanse griep stak de kop op aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Over de ontstaansplek van de ziekte bestaan meerdere verhalen. Zo wordt het Amerikaanse Kansas genoemd, maar ook een leger-hospitaal in Frankrijk. Na de overgave van de Centralen, waartoe onder meer Duitsland en Oostenrijk behoorden, keerden de troepen huiswaarts.

Op die manier kon de griep zich razendsnel verspreiden. Van Amerika tot aan Australië: geen land bleef bespaard. Miljoenen mensen stierven. In de omgeving van Zwijndrecht lezen we voor het eerst op 27 juli 1918 van griepgevallen. Het ging hierbij om twintig militairen, die gelegerd waren in één van de kazernes in Dordrecht. Ook één van de dokters was geïnfecteerd. De zieken waren inmiddels in quarantaine gebracht in de hoop verdere verspreiding te voorkomen.²⁹ Het mocht niet baten. Een week later waren ook in Hendrik-Ido-Ambacht drie griepgevallen geconstateerd en in Zwijndrecht vier. Toch bleef de situatie onder controle. De meeste zieken kwamen er weer bovenop. Een stilte volgde.

In oktober kondigde zich een tweede golf aan. Het aantal griepgevallen nam snel toe. De ziekte kende een ernstiger karakter en vaak ging het om besmettingen binnen hetzelfde gezin. Medische hulp was schaars, waardoor het aantal doden snel opliep. Scholen werden gesloten (behalve in Groote Lindt - tot ergernis van bewoners),³⁰ zangavonden uitgesteld en bedrijven stilgelegd. In Hendrik-Ido-Ambacht sprak men eind oktober van ruim vijfhonderd griepgevallen. Aan het einde van het jaar werd de balans opgemaakt: 48 doden.³¹ Op een bevolking van 4700 zielen, betekent dit dat ruim 10 procent van de totale bevolking besmet raakte met de Spaanse griep, waarvan 1 op de 100 ook daadwerkelijk aan de ziekte overleed. In Zwijndrecht, dat ongeveer 9200 inwoners telde, stierven

45 inwoners ten gevolge van de Spaanse Griep; of te wel 1 op de 200 inwoners. Dat de ziekte in onze gemeente heel heftig was, bleek ook uit het feit dat de koningin in maart 1919 honderd gulden schonk aan de voorzitter van de Christelijke ziekenbond te Zwijndrecht, om tegemoet te komen aan de enorme kosten, die door de Spaanse griep waren gedaan.³²

Conclusie

In dit artikel is beschreven hoe verschillende ziekten de Zwijndrechtse Waard troffen in de periode 1830-1930. Het is opvallend dat vooral de cholera in die periode vaak voorkwam en ook hard toesloeg. De uitbraken van 1847-1849 en 1866 kunnen gezien worden als de zwaarste in onze gemeente. Pas aan het einde van de negentiende eeuw wist men beter hoe deze ziekte bestreden moest worden. Allereerst zien we daarbij een veranderende houding van het gemeentebestuur; van apathisch, zelfs laconiek, naar daadkrachtig en kalm in de tijd van burgemeester De Bruïne. In deze jaren werd de volksgezondheid verbeterd, bijvoorbeeld met de verwezenlijking van een waterleiding en de bouw van de watertoren. Na de Spaanse Griep werd ook fors geïnvesteerd in het sanatorium van het Groene Kruis. Door inspanningen van de elite ging het algehele welvaartspeil (denk ook aan grootschalige sociale woningbouw, waarbij huizen moesten voldoen aan strenge eisen) en ook het niveau van de gezondheidszorg omhoog. In combinatie met de ontwikkelingen op medisch gebied kwamen de besmettelijke ziekten dan ook steeds minder voor. Echter, zoals we afgelopen jaren hebben meegemaakt, ook virussen en bacteriën kunnen zich aanpassen met alle gevolgen van dien. Op die manier blijft de mensheid in gevecht met de natuur en dit zal ook in de toekomst het geval zijn. En we zien ook dat, hoewel we inmiddels honderd jaar verder zijn, de bestrijding van de besmettingen ook nauwelijks veranderd zijn, evenals de menselijke reacties.

Noten

1. M.M. de Jongh, 'Dordrecht en de pestuitbraak van 1636-1637', in: *Oud-Dordrecht* (2012) jrg. 30, nr. 2, blz. 126-134.
2. G. Los, *Zwijndrecht en zijn geschiedenis* (Zwijndrecht 1930), blz. 77.
3. Departement van Binnenlandse zaken, *De choleraepidemie in 1866 en 1867* ('s-Gravenhage 1875), blz. 266.
4. *Bredasche Courant*, 16 september 1847.
5. J. Luiten van Zanden, *Nederland. 1780-1914. Staat, instituties en economische ontwikkeling* (Meppel 2000), blz. 248-252.
6. G. Los, *Zwijndrecht en zijn geschiedenis* (Zwijndrecht 1930), blz. 78.
7. *Dordrechtsche Courant*, 23 december 1858.
8. *Rotterdamsche Courant*, 25 november 1859.
9. J. Zeeman, 'Geschiedenis van de cholera gedurende 1859 in Nederland', in: *Nederlandsch tijdschrift voor geneeskunde, Volume 4* (Amsterdam 1860), blz. 676-677.
10. *Dordrechtsche Courant*, 10 juli 1866.
11. *Dordrechtsche Courant*, 15 maart 1866; *Nieuwe Rotterdamsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad*, 22 maart 1866.
12. *Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad : algemeen advertentie-blad*, 28 april 1866.
13. Alle getallen voor de gemeente Zwijndrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Heerjansdam en Groote Lindt, die genoemd worden zijn terug te vinden in de Staatscouranten over het jaar 1866.
14. Departement van Binnenlandse zaken, *De choleraepidemie in 1866 en 1867* ('s-Gravenhage 1875), blz. 63.
15. *Dordrechtsche Courant*, 18 juli 1866.
16. *Dordrechtsche Courant*, 23 juli 1866.
17. *Rotterdamsche Courant*, 11 juni 1866.
18. *Opregte Haarlemsche Courant*, 30 mei 1866.
19. *Dordrechtsche Courant*, 4 augustus 1866.
20. Zie ook: *Dordrechtsche Courant*, 22 juni 1871.
21. Voor de volledige tekst van dit krantenartikel, zie ook het artikel over de 'Ziekenhuizen' in Zwijndrecht, verderop in dit blad.
22. Provinciale *Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant*, 18 maart 1871.
23. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Verslagen aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezigt in het jaar 1871* ('s-Gravenhage 1871), blz. 20.
24. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Verslagen aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezigt in het jaar 1870* ('s-Gravenhage 1870), blz. 268.
25. *Dordrechtsche Courant*, 26 september 1892.
26. Zie ook het artikel in deze editie van Swindregt Were over de ziekenhuizen in Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht.
27. *Dordrechtsche Courant*, 29 september 1892. Over de escalatie: *Dordrechtsche Courant*, 30 september 1892.
28. Zie ook: *Dordrechtsche Couranten* tussen 10 september en 8 oktober.
29. *Dordrechtsche Courant*, 27 juli 1918.
30. *Dordrechtsche Courant*, 28 oktober 1918.
31. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en naar de oorzaken van den dood over het jaar ..., 1918* ('s-Gravenhage 1919), blz. 16-17. Voor Zwijndrecht zie: blz. 22.-23.
32. *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 24 maart 1919.

Dokters in Zwijndrecht. Verhalen over enkele geneesheren in Zwijndrecht (1880-1945)

Maurice de Jongh

Onze gemeente kent vele dokters. Vaak maken zij al decennia lang onderdeel uit van onze gemeenschap. Toch is er veel veranderd in vergelijking met vroegere tijden. Het Zwijndrecht van voor de oorlog had slechts een klein centrum en een paar duizend inwoners. Drie tot vier dokters waren genoeg om de gehele bevolking van de eerste zorg te voorzien. Zij kenden dan ook veel van hun patiënten persoonlijk. Zij stonden midden in de maatschappij als bestuurders van diverse vrijwilligersverenigingen, zoals het Groene Kruis en de Bijzondere Vrijwillige Landstorm. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde deze situatie volledig. Terwijl het aantal inwoners in hoog tempo toenam, kwamen er ook steeds meer dokters. Hadden zij altijd een praktijk aan huis gehad, nu werden er heuse gezondheidscentra opgericht. De laatste twintig jaar hebben die een enorme vlucht genomen. Iedere wijk heeft inmiddels zijn eigen gezondheidscentrum. Een doktersbezoek is dan ook veel onpersoonlijker geworden. Patiënten zijn slechts een nummer en een doktersbezoek wordt bijna per minuut afgemeten. Voor de mensen die terugverlangen naar de vroegere tijden, volgen hier een aantal verhalen over dokters in de periode 1880-1945.

De oude en jonge Broeksmit

De familie Broeksmit behoorde in de negentiende eeuw tot de elite van Zwijndrecht. Sinds 1785 beheerde deze familie de houtzaagmolen De Rietvink. Deze achtkantige molen was gelegen in Meerdervoort, dichtbij de later gebouwde spoorbrug over de Oude Maas. Op deze plek waren naast het gewiekte gebouw ook een balkengat en diverse opslagplaatsen aanwezig. De houtkopers en -handelaarsfamilie werd dan ook zeer gerespecteerd in de Zwijndrechtse gemeenschap. Onder meer waren er diverse leden actief in de politiek, bijvoorbeeld als raadslid. Of dokter. Zo weten we dat Jan Broeksmit (1833), zoon van houtverkoper Teunis Broeksmit (1807),

heel- en vroedmeester te Zwijndrecht was. Zijn zoon, Cornelis (1860), die eveneens dokter was, werd echter nog bekender. Tussen 1879 en 1886 studeerde hij in Leiden. Een jaar later werd zijn proefschrift over

De geschiedenis der pokken in Nederland (1865-1885) gepubliceerd. Na zijn afstuderen keerde Cornelis terug naar Zwijndrecht. Samen met zijn vader behandelde hij vanuit de dokterswoning aan de Rotterdamseweg 24 jaarlijks honderden patiënten.

Cornelis Broeksmit heeft veel voor Zwijndrecht betekend. Zo hielp hij mee bij het oprichten van een afdeling van het Groene Kruis in Zwijndrecht en van een vereniging voor Eerste Hulp Bij Ongelukken (E.H.B.O). Van eerstgenoemde was hij jarenlang bestuurslid, terwijl hij bij de tweede in 1917 tot erelid werd verkozen. In datzelfde jaar vertrok hij met zijn vrouw Neelina Barendina Rijkée naar Utrecht,¹ waar hij als geneesheer en docent aan de slag ging. In 1937 werd er aan zijn gouden jubileum speciale aandacht geschonken in een medisch blad.²

Een speciaal huis voor een nieuwe arts

In 1903 werd een nieuwe arts aangesteld om het

Bouw van de spoorbrug over de Oude Maas in de periode rond 1866. Op de achtergrond de molen de Rietvink, die generaties lang in het bezit was van de familie Broeksmit. Collectie RAD.

Zwijndrechtse medische team versterken. Op dat moment waren de 'oude' en 'jonge' Broeksmit evenals dokter Dozy de belangrijkste dokters in Zwijndrecht. Maar daar kwam dus een nieuwe gezicht bij. Het was de 25-jarige Pieter Stoutenbeek uit Overschie, die samen met zijn vrouw Johanna Anna Kentie naar het dorp kwam. Inmiddels was het inwoneraantal van Zwijndrecht gegroeid naar ongeveer zesduizend inwoners. Er was dus voldoende ruimte voor een nieuwe huisarts. In 1903 liet Pieter een statige villa aan de Rotterdamseweg (nummer 60) bouwen, op dat moment één van de meest prestigieuze straten van Zwijndrecht. Negen jaar later breidde hij zijn huis uit met een koetshuis en een stal. Hier zou hij tot 1919 blijven wonen, tot hij naar Utrecht vertrok. Dokter Stoutenbeek bleek ook een deftige en markante man. Met wandelstok, witte handschoenen en hoge hoed kwam hij bij de patiënten op bezoek. Wanneer men de dokter verwachtte, werd altijd een teiltje warm water met een handdoek en zeep op tafel gezet zodat de dokter na de inspectie zijn handen kon wassen.³ Maar dokter Stoutenbeek wist ook van aanpakken. Zo leek in oktober 1907 de cholera opnieuw toe te slaan in Zwijndrecht. Een arbeider van de Guanofabriek, de heer P. de Bont, was ziek geworden en vertoonde alle symptomen van deze besmettelijke ziekte. Dokter Stoutenbeek werd gealarmeerd en nam razendsnel allerlei ingrijpende maatregelen. 'De uitwerpselen werden zorgvuldig bewaard en in een daartoe speciaal ingerichte bus ter bacteriologisch onderzoek naar Rotterdam opgezonden. De man wordt in zijne woning verpleegd, terwijl de vrouw en vier kinderen, waarvan de jongste 9 maanden, zich niet op straat mogen begeven. Een voor de woning geplaatste politiepost houdt daarop toezicht.' Even verderop in het bericht wordt ook vermeld dat 'bij wijze van voorzorg is eene muziekkuitvoering, welke heden avond te Zwijndrecht zou plaats hebben, afgezegd'.⁴ En het was niet de eerste keer dat dokter Stoutenbeek zo hard ingreep. In zijn eerste jaar als arts in Zwijndrecht kreeg hij te maken met een zeer ernstig ongeval op het rangeerterrein in de buurt van de spoorweg. Een 52-jarige medewerker liep over de sporen heen, zich onbewust van het feit dat men net een paar wagons had losgelaten. Hij kwam met de wagons in aanraking, struikelde en

kwam onder de wielen terecht. Beide benen raakten ernstig gewond. Dokter Stoutenbeek was al snel ter plaatse, vorderde een trein en liet de zwaargewonde patiënt direct naar Dordrecht vervoeren. Alle inspanningen mochten niet baten. Het slachtoffer overleed in het ziekenhuis. Het zegt echter wel iets over de daadkracht en het vakmanschap van deze dokter. Overigens ook een leuke wetenswaardigheid over deze dokter is dat hij in zijn landauer of koetsje de gemeente door reed. Henk van Wingerden was zijn koetsier en werd om die reden dan ook 'Henk de koetsier' genoemd. Na het vertrek van dokter Stoutenbeek mocht Henk als koetsier aanblijven. De nieuwe dokter Van der Slikke, die in het oude huis van dokter Stoutenbeek ging wonen, maakte graag gebruik van zijn diensten. In periodes van winters weer werd de koets vervuild voor een slee, die eveneens door Henk de koetsier werd bestuurd.

De kapitale villa van dokter Stoutenbeek aan de Rotterdamseweg. Collectie Kees Popijus.

Koetsier Henk van Wingerden in de Landauerkoets wacht op dokter Stoutenbeek of dokter Van der Slikke. Collectie HVZ.

Tijdens strenge winters werd de koets vervangen door een arreslee. Opnieuw koetsier Henk van Wingerden met waarschijnlijk dokter Van der Slikke. Collectie HVZ.

De eerste ziekenauto wordt ingerezen

De zorg zoals wij die kennen, is pas na de Tweede Wereldoorlog ontstaan. Gek genoeg zijn het Duitse bezetters geweest die hiervoor in 1941 een eerste aanzet gaven. Voor die tijd ging alles via verenigingen en stichtingen, waar men lid van diende te zijn. Mensen sloten als het ware abonnementen op de zorg af met een wekelijkse of maandelijkse betaling. Zo ontstond er een potje van waaruit de zorg van de leden betaald werd. Uiteraard kon niet iedereen zo'n premie betalen. Deze groepen werden dan ook vooral door medici en welgestelde burgers onderhouden, zodat ook de armste bevolkingsgroepen toegang hadden tot de juiste zorg. Aangezien die verenigingen nog niet aan enige wetgeving gebonden waren, schortte er nogal wat aan de dienstverlening. Toch sloten veel mensen zich aan bij deze lokale verenigingen, want iets was beter dan niets. Ook Zwijndrecht had zo'n vereniging: de 'Onderlinge Vereeniging Ziekenhuisverpleging'. In 1934 telde de vereniging bijna zesduizend leden en kreeg deze per jaar ongeveer zestienduizend gulden binnen. Om de dienstverlening uit te breiden, besloot men tot de aanbesteding van een ziekenauto. Hierbij zouden de kosten voor gebruik voor 75 procent aan de patiënten worden vergoed zodat de auto veel gebruikt zou worden. Het kapitaal voor deze enorme investering bracht de 'Vereeniging tot Aankoop en Exploitatie van een Ziekenauto' bijeen.

De vereniging werd geleid door politie-inspecteur B. M. Gras, terwijl J. P. Kögeler, afgevaardigde van de 'Onderlinge Vereeniging Ziekenhuisverpleging' secretaris en penningmeester was. Ook dokter Krijger mocht namens Het Groene Kruis hier over mee beslissen. De vereniging deed onderzoek naar wat de beste auto was voor het ziekenvervoer. De leden lieten zich uitgebreid informeren door de ambulancediensten van Delft, Wassenaar, Tiel, Nijmegen, Doorn en Voorburg. Uiteindelijk kozen zij ervoor een Cadillac 353 om te laten bouwen tot ziekenwagen. Dit gebeurde door de firma Moll te Nijmegen voor een bedrag van 2660 gulden, dat grotendeels bij elkaar was gebracht door particulieren en bedrijven in Zwijndrecht.⁵ Op zaterdag 14 september stond het Raadhuisplein vol met belangstellenden voor de officiële ingebruikname van de ziekenauto.⁶ Niet alleen de voorzitter van de politie J. M. Gras en de wethouder J. Plomp kwamen aan het woord, ook werd een ongeluk nagebootst, waarbij drie 'gewonden' waren gevallen. De plaats van het 'ongeval', werd direct afgezet en de gewonden werden verbonden en vervolgens in de ziekenauto gezet. Aansluitend reed dokter Rodenhuis uit Hendrik-Ido-Ambacht met de gewonden weg. Tot slot mochten ook de andere geneesheren van Zwijndrecht, onder meer dokter Krijger, Van der Slikke, dokter Ekelmans en vervolgens de dokters van Hendrik-Ido-Ambacht een rondje als patiënt in de auto doorbrengen. Dat men voor dokter Rodenhuis koos, zal ongetwijfeld een tactische zet geweest zijn. Zo hoopte men in Zwijndrecht dat ook de Ambachtse huisartsen veel gebruik zouden maken van de nieuwe ziekenauto. In ieder geval waren zij allen erg te spreken over de nieuwste aanwinst. Later die middag moest de wagen serieus aan het werk na een ongeval tussen twee wielrijders op de Rotterdamseweg, waarbij één fietser ernstige botbreuken opliep. Dokter Krijger werd daarmee officieel de eerste arts te Zwijndrecht die van de diensten van de ziekenauto gebruik mocht maken. Vele ritten zouden volgen en vele patiënten zouden worden gered. De Cadillac werd tot 1946 gebruikt door de dokters in Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht. Daarna zouden nog vele ziekenwagens volgen.

De eerste ziekenauto in Zwijndrecht voor zijn standplaats in het Julianadorp. Collectie RAD.

Een ongelukkig einde

Francois Dozy werd geboren in Deventer in 1869. Op achttienjarige leeftijd werd hij toegelaten aan de Universiteit van Leiden. Na zijn zesjarige studie te hebben afgerond, vertrok hij naar Assen. Uiteindelijk kwam hij een jaar later in 1896 in Zwijndrecht terecht. Hij woonde aan de Rotterdamseweg nummer 127, waar ook zijn praktijk was. In 1902 verloofde hij zich met de dertien jaar jongere Maria Johanna Mulders. Zowel Francois als zijn vrouw Maria hebben zich altijd voor de Zwijndrechtse gemeenschap ingezet. Zo was hij jarenlang voorzitter van de Zwijndrechtse afdeling van het Groene Kruis, voorzitter van de Oranjevereniging Zwijndrecht, lid van de gezondheidscommissie 'Barendrecht' en ook raadslid in de gemeente. De meeste mensen zullen hem van de eerstgenoemde vereniging kennen. Zo was de totstandkoming van het Groene Kruisgebouw voornamelijk zijn prestatie. Tot zijn overlijden in 1928 heeft hij zich voor het Groene Kruis ingezet. Zijn tragische dood zal veel inwoners lang bijgebleven zijn. In de *Dordrechtsche Courant* verscheen op 9 augustus 1928 de kop 'Ernstig ongeluk'. In het bericht eronder lezen we meer details: 'Bij het oversteken van den Rotterdamschenweg door Dr. F. Dozy, werd deze hedenmorgen omstreeks 10 uur door de achter hem aankomende auto van v.d. G. uit Rotterdam, aangereden. Dr. Dozy werd in bewusteloozen toestand in zijn woning gedragen. Reeds spoedig was geneeskundige hulp uit Dordt en H.I.-Ambacht

ter plaatse. De toestand van het slachtoffer is op het moment redelijk.' Vier dagen later was zijn toestand 'langzamerhand vooruitgaande'. Zijn bewustzijn was toen gedeeltelijk teruggekeerd. In de dagen die volgden, bleef zijn toestand 'hoewel stationnair, gevaarlijk'. Op 20 augustus, elf dagen na het ongeluk, overleed dokter Dozy 'na niet weder bij kennis te zijn gekomen'.⁷ In het krantenbericht over zijn begrafenis werd benadrukt dat de dokter zeer geliefd was bij de bevolking, een mensenvriend, die altijd bereid was te helpen waar hij kon. Bij de crematie waren dan ook vele collega's, vrienden en andere genodigden aanwezig. Onder meer oud-collega Cornelis Broeksmit en gemeenteraadslid Horsman spraken tijdens de ceremonie.

Een bekende afbeelding van dokter Dozy naast zijn auto voor zijn huis aan de Rotterdamseweg. Collectie Kees Popijus.

Dokter Dozy. Collectie Kees Popijus.

Gestorven in het harnas

Het is 10 mei 1940 rond half 7 in de morgen. De 45-jarige dokter Jan Ekelmans wordt gewekt door het gerinkel van de telefoon.⁸ Het is een patiënt, die hem vertelt dat er hevig om de brug gevochten wordt en er inmiddels diverse slachtoffers zijn gevallen. Dokter Ekelmans twijfelt geen moment en springt in zijn auto om eerste hulp te verlenen. Ook zoon Gerard gaat mee. Als zij dichtbij het viaduct onder de spoorbrug zijn, beseft Jan dat het een zeer gevaarlijke situatie is. Hij vraagt zijn zoon dan ook om uit te stappen en terug naar huis te gaan. Zelf rijdt hij verder. Vanaf de brug, die inmiddels zo goed als bezet is door de Duitsers, wordt iedereen beschoten. Omdat dokter Ekelmans niet door hen herkend wordt als arts,⁹ schieten zij ook op hem. Hij wordt, terwijl hij in nog de auto zit, in zijn linkerzij geraakt. Vervolgens stapt hij nog uit de auto om zichzelf in veiligheid te brengen, maar na een tiental meters zakt hij in elkaar en overlijdt. Enkele minuten later brandt zijn auto volledig uit na te zijn geraakt door een handgranaat. Hoewel de dagen daarna de situatie in Zwijndrecht volledig verandert als gevolg van de Duitse bezetting, hebben de inwoners wel degelijk oog voor het verlies van hun geliefde dokter. Een week later staat een rouw-advertentie in de krant met de tekst ‘Het heeft den Heere behaagd heden plotseling van ons weg te nemen onzen lieve man en vader, Jan Ekelmans’.¹⁰ Als de gemoederen bedaard zijn, vindt ook het officiële afscheid plaats. Dit gebeurt op 13 juli.¹¹ Ruim zeshonderd vrienden, patiënten en plaats-genoten begeven zich naar de algemene begraafplaats aan de Lindelaan om daar de grafsteen op het graf van dokter Ekelmans te leggen. Burgemeester Jansen Manenschijn spreekt over die trieste dag, waarop dokter Ekelmans om het leven kwam, terwijl hij zijn werk uitvoerde. De burgemeester roemt Ekelmans, die sinds zijn komst

naar Zwijndrecht in 1919, niet alleen voor velen een dokter was, maar ook een vriend. Als vrijwilliger had hij een belangrijke inbreng gehad onder meer bij de Zwijndrechtse afdeling van het Groene Kruis, de Vereniging voor Lucht-bescherming en de christelijke H.B.S. in Dordrecht. Na de ceremonie wordt een gedenksteen op het graf van dokter Ekelmans gelegd: een zwart gepolijst granieten steen waarop in brons is aangebracht de naam, geboorteplaats en de datum van de gesneuvelde geneesheer. Daaronder is de tekst ‘maar in dit alles, zijn wij meer dan overwinnaars’, aangebracht.

Dokter Jan Ekelmans. Collectie Kees Popijus.

Noten

1. RAD, toegangsnummer 627, inventarisnummer 74, blz. 1291.
2. P.A. de Wilde, ‘Gouden artsjubileum dr. Cornelis Broeksmit’, in, *Ned Tijdschr Geneeskd.* (1936), jrg. 80, blz. 2809.
3. H.D. Bakker-Schippers, *Over kleizeep, groene gordijnen en volant* (Zwijndrecht, 1993) blz. 50.
4. *Dordrechtsche Courant*, 8 oktober 1909.
5. T. Gras, *Water scheidt, water bindt. Onderweg naar steeds betere ambulancezorg in Zuid-Holland-Zuid* (Grave 2012), blz. 70.
6. *Dordrechtsche Courant*, 16 september 1935.
7. Deze berichten zijn terug te vinden in de *Dordrechtsche Couranten* tussen 9 augustus en 20 augustus 1928.
8. *Mededelingenkrant De Vergulde Swaen* (2008), jrg. 5, nr. 4, blz. 3.
9. K. Popijus, *Zwijndrecht. Van bezetting tot bevrijding. 1940-1945* (Zwijndrecht, 1995), blz. 7.
10. *Dordrechtsche Courant*, 16 mei 1940.
11. *Dordrechtsche Courant*, 15 juli 1940.

Colofon

'Swindregt were', een naam die naast 'Swijndregt were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse waard, is het blad van het *Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht* en de *Historische Vereniging Zwijndrecht*.

Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie Hendrik-Ido-Ambacht:

drs. W. Schneider

Redactieadres:

Ary Schefferlaan 14,

3343 DN Hendrik-Ido-Ambacht

E-mailadres: willemschneider1@gmail.com

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht:

T. den Draak, Het Jaagpad 5,

3342 DB Hendrik-Ido-Ambacht

E-mailadres: timdendraak@hotmail.com

telefoon: 06 - 31 94 34 35

Vestigingsadres: 'Den Brommert',

Dorpsstraat 84, 3342 BD Hendrik-Ido-Ambacht

Vormgeving: H. Reijerse

Productie: Tinto Media, Hendrik-Ido-Ambacht

De verkoopprijs voor losse nummers: € 5,00

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie en auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.

ISSN: 22150439

Foto rechtsboven: Het beroemde bord op de locatie waar het Jacobus ziekenhuis moest verrijzen. Collectie Kees Popijus.

Foto rechtsonder: Wethouder Horsman geniet van het zonnetje in het 'Sterrenbosch' voor het sanatorium en het Groene Kruisgebouw. Collectie Bastiaan Los.

Foto's achterkant: Voorpagina's van het originele huishoudelijk reglement van het Groene Kruis uit 1902 en van de Onderlinge Vereeniging Ziekenhuis-verpleging. Collectie Kees Popijus.

Redactie Zwijndrecht:

M. M. de Jongh MA, drs. C. L. van der Leer.

Redactieadres:

Kievitstraat 19, 3334 TG, Zwijndrecht,

E-mailadres: SW-redactie@swaen.org

Historische Vereniging Zwijndrecht:

Vestigingsadres: 'Oudheidkamer De Vergulde Swaen',
Rotterdamseweg 5355, 3332 AC Zwijndrecht,
telefoon: 078 - 612 56 81

E-mailadres: info@swaen.org

HUISHOUELIJK REGLEMENT

VAN DE

Afdeeling **ZWIJNDRECHT**

DER

Zuid-Hollandsche Vereeniging

„Het Groene

Oppericht 1 April

Typ. MORIS & GEUZE, Dord

**Statuten en
Huishoudelijk Reglement**

DER

**ONDERLINGE VEREENIGING
ZIEKENHUISVERPLEGING**

GEVESTIGD

TE ZWIJNDRECHT.

Drukkerij „Zwijndrecht“ — A. Holster.